БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда
үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1971 чыл
МАРТ
13
СУББОТА
№ 61 (8521).

Өртээ 2 көп.

ДИРЕКТИВАЛАР ТӨЛЕВИЛЕЛИН — АЖЫЛ-ИШЧИ БҮРҮЗҮНГЕ

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

Далай кырында вертолёттар

● **АЗЕРБАЙДЖАН ССР.** Каспийде далай иштиниң нефть-биле байлак черлерин ажыглалче кииреринче онза кичээнгейни салырын СЭКП-ниң XXIV съездизиниң беш чыл планының талазы-биле Директиваларының төлевилелинде айыткан. Ынчангаш бүгү улус чугаалажып көрзүн дээш партияның үндүрген программазының талазы-биле улуг тайылбыр ажылдарын агитаторлар, илеткелчилер, политинформаторлар чорудуп турар.

Далайдан «кара алдынны» казып тып турар хоорайжыгаштың ажыл-ишчилери азербайджан ужудукчуларга — СЭКП-ниң XXIV съездизинге алдар болдурган агитужудуушкуннуң киржикчилери-биле улуг өөрүшкү-биле ужурашканнар. Далайда ажылдап турарларга олар вертолёт-биле ужудуп чеде бергеннер.

Ол-ла агитужудуушкуннуң киржикчилери республиканың хемчээл талазы-биле ийиги хоорайы — Кировабадка, Азербайджанның көдээ ажыл-агыйлыг районнарынга база баарлар. Ужудукчулар үлетпүр бүдүрүлгелериниң, колхоз болгаш совхоз шөлдериниң ажыл-ишчилери-биле ужуражып, чаа беш чыл планының дугайында беседаларны кылыр.

• • •

Эртемден — каң эзилдирикчилеринде

● **МАГНИТОГОРСК.** Техниктиг эртемнерниң доктору, Магнитогорскиниң даг-металлургия институдунуң профессору А. М. Бигеев — комбинаттың каң эзилдирикчилериниң эң чоок кижизи. Каң эзилдирер ажылды дүргедедириниң сорулгаларын шиитпирлээр талазы-биле ол 25 чыл дургузунда оларга дузалажып келген. Ынчалза-даа ол эртемден бо удаада үшкү мартен цехинге СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларының төлевилелиниң дугайын чугаалаар дээш келгени ол. Лекция соонда солун чугаа эгелээн. Үшкү цехтиң мартенчилери беш чыл дургузунда чылда-ла каң эзилдирерин миллион тонна чедир көвүдедир ужурлуг.

Өске цехтерге А. М. Бигеевтиң өөрү база чүве чугаалаан. Даг-металлургия институдунуң эртемденнери ажылчы чонга СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларының төлевилелин тайылбырлап, ооң хапы утказын чугаалап бергеннер. Ол-ла институтка Магнитогорскиниң лекторларының консультация черин ажыдар деп шиитпирлээн.

• • •

Чаартынган булуң дугайында чугаа

● **ПЕТРОПАВЛОВСК — КАМЧАТСКИЙ.** «Камчатка съездиден съездиге чедир» — деп, мындыг аттыг делгелге область төвүнден ук чартык ортулуктуң чурттакчылыг черлеринче үнүпкен. Ону областың чурт-шинчилел музейи организастаан. Диаграммаларлыг, чуруктарлыг, фотографияларлыг каастап кылган делгиирлер сөөлгү беш чылдың дургузунда Камчаткага болган чаартылгаларның дугайын чугаалап турар.

Суурларга ол делгелгениң аян-чоруунуң үезинде лекторлар болгаш илеткелчилер беш чылдың түңнелдериниң база чартык ортулуктуң ажылчы чоннарының съезд мурнунуң социалистиг чарыжының дугайында чугаалаарлар.

(СЭТА-ның корр.).

СЭКП-ның XXIV съездизинге уткуштур

ТЫВАНЫҢ ҮЛЕТПҮРҮ ЭРТКЕН ИЙИ АЙДА

СЭКП-ниң XXIV съездизинге алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш Тываның үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери бо чылдың эрткен **ийи айында чедиишкинниг ажылдап, пландан ажыр 500 муң рубльдиң продукциязын бүдүрүп, 300 муң рубльдиң бараанын саарган. 1970 чылдың бо үези-биле деңнээрге, үлетпүр бараннарының бүдүрүлгези 10 хууга өскен.** Ийи ай дургузунда электроэнергиязын ажылдап үндүрери, хөмүр-дашты, даг-дүгүн, дилиг материалдарын, дааралгыг хепти, хөм идиктерни болгаш өске-даа продукцияны бүдүрүп үндүрери көвүдээн. Эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге **7,3 миллион киловатт-шак электроэнергия хөйнү ажылдап, хөмүр-дашты 17 муң тоннага, даг-дүгүнүң тывыжын 522 тоннага, хөм идиктерни бүдүрерин 3,1 муң эжешке көвүдеткен.**

Республиканың районнарының улуг кезии үлетпүр бүдүрүлгелериниң продукциязын сайгарар талазы-биле планын күүсеткен. Чаңгыс ажылдап турар кижиге хамаарыштыр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы **103,6 хуу күүсеттинген.** Дыка хөй үлетпүр бүдүрүлгелери партияның XXIV съездизин төлептиг уткууру-биле алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсетпишаан, бүгү көргүзүглер аайы-биле планныг онаалгаларын база чедиишкинниг боттандырган. Оларга «Тыва даг-дүгү» комбинат, Каа-Хемниң хөмүр-даш разрези, Кызылдың электростанциязы, автосептелге заводу, чоннуң амыдырал хандырылгазының чамдык бүдүрүлгелери болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Ынчалза-даа республиканың чамдык үлетпүр бүдүрүлгелери чаа ажыл-агый чылынга ам-даа башкарлып шыдавайн турары канчап-даа таарышпас. Эрткен айларда «Тыва тудуг» трест, Кызылдың хлеб, пиво заводтары, Чадааның тараа хүлээп алыр пунктузу, «Тыва кобальт» комбинат, Дерлиг-Хаяның мөңгүн-суу бүдүрүлгези, чамдык ыяш ажыл-агыйлары болгаш амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелериниң чамдызы эрткен айларда чедимче чок ажылдаан. Кызылдың пиво заводу, республика типографиязы, Шагаан-Арыгның амыдырал хандырылга комбинады, Чадааның «Сельхозтехника» каттыжышкыны, Кызыл-Мажалыктың тууйбу заводу күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн эрткен чылдың деңнелинден кудулаткан. Чамдык бүдүрүлгелер продукцияның бот-үнезин чиигедир талазы-биле даалгазын күүседип шыдаваан.

Чедир кылдынмаан ажылдарны эдип ап болурунуң бүгү аргалары бар. Хожудап турар бүдүрүлгелерниң партия, профэвилел организациялары болгаш удуртукчулары кварталдың арткан үезинде планныг онаалгаларны күүседир дээш күженишкинниг ажылдап тургаш, партияның ээлчеглиг съездизин чүгле эки бүдүрүлгечи көргүзүглер-биле уткуурун хандырар ужурлуг.

Хевири чараш, шынары бедик

Чадааның амыдырал хандырылга комбинады сески беш чыл планын күүседиринге улуун киирип, чоннуң калбак хереглелиниң продукциязын бүдүрүп үндүрерин элээн шапкынчыдып келген. Эрткен чылдың түңнелдерин алгаш көөрге, көдээниң чонунга ачы-дуза чедирериниң хемчээлин бир кижиге онааштыр 2 рубль 64 көпеек, хоорай чурттакчыларының бир кижизинге — 1 рубль 12 көпеек чедир өскен. Бистиң коллективтиң цехтеринде, бригадаларында съезд мурнунуң социалистиг чарыжы бисте үзүктел чокка уламчылавышаан. Ленинчи юбилей чылында салдынган сорулгаларның кол нуруузун күүседип, район иштиниң бүдүрүлгелеринден дөрткү черде болган бис.

Тоску беш чылдың бирги чылының баштайгы кварталында пландан ажыр 700 рубльдиң бараанын сайгарып садарын февраль айда-ла күүседипкен бис. Бүдүрүлге черинде бар арга-күрлавырларны чөп ажыглап тургаш, эки шынарлыг тоннарны, костюмнерни, идиктерни болгаш өске-даа чагыгларны бедик шынарлыг кылдыр кылыр аргалар бисте тургустунган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIV съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир хевири чараш, шынары бедик идиктерни Кара-сал Танай-оол баштаан дааракчылар, дүктен аргып, будаан трикотаж хептерни Нина Бочкареваның бригадазының ишчилери болгаш өске-даа шалыпчылар пландан ажыр хөйнү бүдүрерин чедиишкинниг боттандырып турарлар.

Мурнунда үелерде чыдып калган хожудаңгай арга-биле ажылдап турганывыстан ам уштукуп, эртем-техниканың чаа чүүлдерин калбаа-биле ажыглаарынче чүткүдүп эгелээнивисти демдеглеп болур. Электри күжү-биле ажылдаар чаа машиналар, трикотаж кылыгларны аргыыр станоктарны болгаш дериглелерни цехтерде тургускан бис. Ол бүгү каш минута иштинде элээн хөй ажылды дүрген кылырынга улуг идигни берип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче делгем орукту ажыдып турар. Оон ангыда бистиинде бир онза чүве чүл дээрге, комбинаттың планнаашкынының болгаш экономиктиг идиг бериишкинниң чаа системазынче дидими-биле кирипкени болур. Ол системаны ажыглаарынга чедир коллективтиң кижилери акша-биле шаңнап-мактаарының хевирин ажыглавайн келген.

Ам бо чылдың январь, февраль айларында элээн хөй даараныкчылар, мастерлер планын ажыр кылган, эки шынарлыг продукцияны белеткээни дээш, шаңнал-деткимчени алганнар. Ол ышкаш өске-даа хевирниң немелде төлевирлерин олар ап эгелээн.

Комбинаттың ишчилери партияның XXIV съездизиниң Директиваларының төлевилели-биле таныжып, ону улуг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле деткээннер. **Ылаңгыя чоннуң амыдырал хандырылгазын боттуу-биле экижидер. Ачы-дуза чедирериниң бүгү-ле хевирлеринге ажылчы чоннарның негелделерин долузу-биле хандырар, чонга дуза көргүзериниң культуразын болгаш шынарын бедидер, чагыгларны күүседириниң хуусаазын кызырар. Амыдыралга ачы-дуза көргүзер бүдүрүлгелерниң четкизин калбартырып-та болгаш оларны амгы үениң машиналары, механизмнери болгаш херекселдери-биле дерииринге, эртем-техниктиг чедиишкиннерни шиңгээдиринге, бүдүрүлге күчүлерин ажыглаарының үре-түңнелдиин бедидеринге үндезилээп, амыдырал хандырылгазын механизастаттынган улуг адыр кылдыр хөгжүдер.**

Беш чыл дургузунда ажылчы чонга ачы-дуза көргүзериниң хемчээлин чуртка ниитизи-биле 2 катаптан улгаттырарын айытканы онза-ла өөрүнчүг-дүр. Ол чаагай сорулгаларны бир демниин-биле боттандырары бистиң мурнувуста салдынып турар-дыр.

Ол Директиваларының төлевилелин ажыл-херекке удуртулга болдуруп, хепти будуурун, химиктиг ашталганы кылырын бүдүрүлгеде шиңгээдип ап эгелээн бис. Ол ышкаш чоннуң чагыын ёзугаар одаар ыяшты, хөмүр-дашты хоорайның болгаш көдээ черлерниң бажыңнарынга чедирип бээрин боттандырып эгелээр бис. Көдээ суурларга хандырылга дузазын чедирерин экижидер сорулга-биле «Искра» колхозка, Баян-Тала суурга амыдырал хандырылга салбырларын ажыдар. «Сүт-Хөл», «Чыраа-Бажы», «Большевик» совхозтарның төптеринге амыдырал хандырылга комбинаттарын делгем бажыңнары-биле хандырып, кадрлар-биле быжыглаар хемчеглерни ап турар. Хандырылганың өске-даа хевирлеринде чедир кылдынмаан чүүлдерже кичээнгей салырын утпас ужурлуг бис.

Г. ГЛУХОВ,
Чадааның амыдырал хандырылга комбинадының директору.

Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агый черниң мебель цехиниң шеверлери ажылчы чонга чараш, таарымчалыг бажың дериг-херекселдерин кылып бээр дээш сөөлгү үеде бодунуң ажылын экижиткен.

Кылып үндүрүп турар продукциязының шынары экижээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедип турар. Бүдүрүлгениң мурнакчыларының саны көвүдээн. Оларның бирээзинге эптекчи В. П. Ерошенко хамааржыр. Владимир Николаевич хүн нормазын 180 хуу чедирип турар.

ЧУРУКТА: В. Н. Ерошенко.
А. ЮРТАЕВТИҢ фотозу.

ЧАА КОМБИНАТ АЖЫЛДАП ТУР

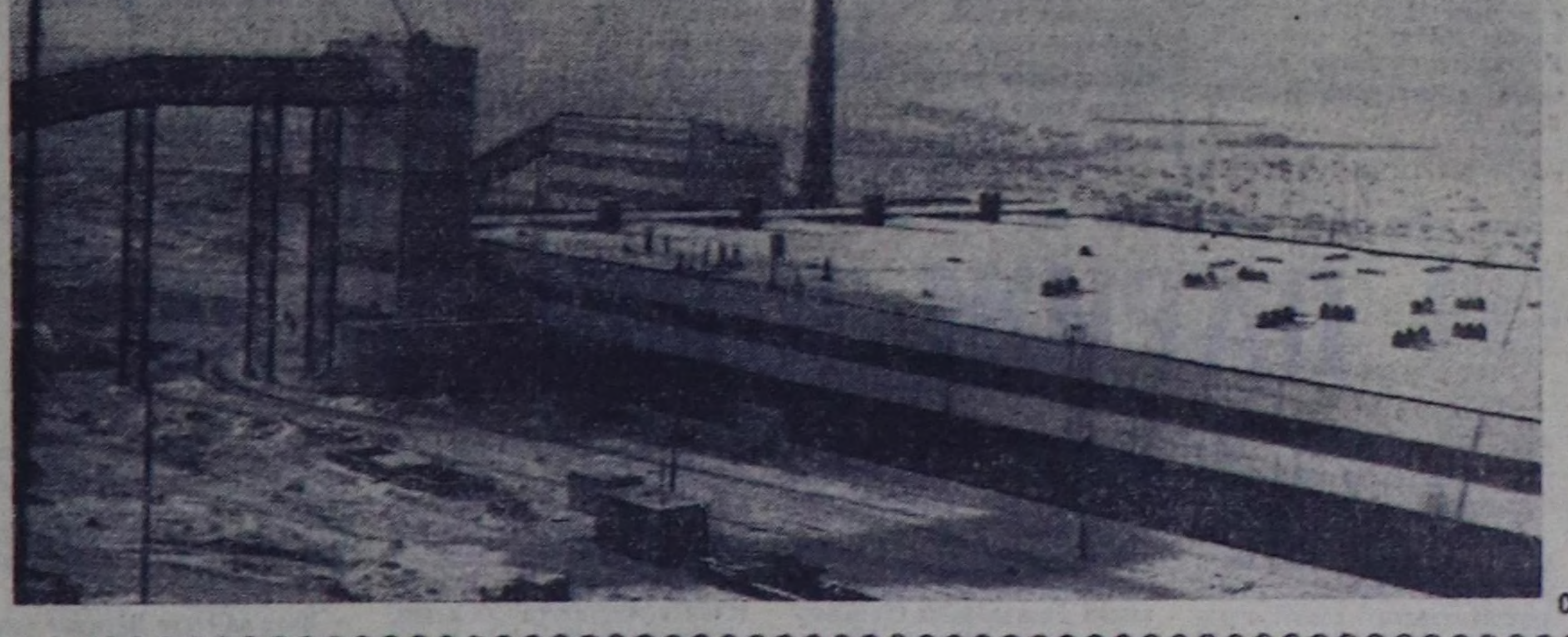

Кызылда тудуг кезектериниң комбинады ажыглалга киргенин номчукчулар билир болгай. Оон бээр чүгле чээрби хонук эрткен. Ынчалза-даа комбинаттың цехтеринде чаа тургузуп, эптеп кылган янзы-бүрү техника, машиналар, агрегаттар, аппараттар анаа ажылдап келген. Ээлчег бүрүзүнде үжен үш кубометр суук бетонну тудугларга берип, хүннүң-не белеткеп каан тос плитаны, беш тонна демир арматуразын бүдүрүп турар.

Понедельниктен эгелеп бетон эзилдирип-холуур цех ийи ээлчеглиг ажылче кириптер. Каш хонгаш, бажыңнар тударынга ажыглаар демир-бетоннуң кылыгларын белеткээр тускай хептер чедип келирге, ону шиңгээдип алгаш, партияның съездизи ажыттынар хүн баштайгы ындыг продукцияны бээр бис деп, ооң директору Р. Семенов чугаалаан.

ЧУРУКТА: ол улуг комбинаттың кол корпузунуң даштыкы хевири.

Сөзү О. ИРГИТТИИ.
С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Колхозтарның эвилел Чөвүлелиниң хуралы

Март 11-де Москвада колхозтарның эвилел Чөвүлелиниң хуралы ажыттынган. Чөвүлелдиң кежигүннери 1971—1975 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларының төлевилели-биле колхозтар мурнунга салган сорулгаларны чугаалажып көрүп турар.

Колхозтарның эвилел Чөвүлели чаа беш чылда СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларының төлевилелин чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүг деп көргеш, эвилел болгаш автономнуг республикаларның, крайларның, областарның болгаш районнарның колхозтар чөвүлелдеринге колхозтарның планнарын база алган хүлээлгелерин боттандырып чорударынга эргежок чугула дузаны чедирерин оларга сүмелээн.

Колхозтарның эвилел Чөвүлелиниң дугайында болгаш районнуң, областың, крайның, автономнуг болгаш эвилелдешкен республикаларның колхозтар чөвүлелдериниң дугайында Дүрүмнүң төлевилелин, колхозтар аразының бүдүрүлгезиниң дугайында чижек Дүрүмнүң болгаш өске-даа айтырыгларның дугайын колхозтар Чөвүлели чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы И. К. Капустин, төп министерстволарның болгаш албан черлериниң харыысалгалыг ажылдакчылары колхозтарның эвилел Чөвүлелиниң хуралынга кирипкеннер.

Колхозтарның эвилел Чөвүлелиниң хуралы үргүлчүлеп турар.

(СЭТА).

Улуг харыысалганы хүлээдип турар

ТОСКУ БЕШ чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларының төлевилелин бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери сеткил ханышкын-биле таныжкаш, чаңгыс үн-биле чүүлдүгзүнүп көрген, ол төөгүлүг улуг документ оларны чаа-чаа ажыл-херектерже сорук киирген. Директивалар төлевилелин 27 агитатор, 12 политинформатор ажыл-ишчилерниң чурттап турар черлериниң аайы-биле, малчыннарның турлагларынга, сүт-бараан фермазынга калбаа-биле таныштырган. Ол ышкаш ону партия чырыдыышкынының политиктиг эге школазынга, ногаажыларның болгаш механизаторларның, малчыннарның билиин бедидер курстарынга өөренип эртип турар.

Ол чугула документини чугаалажыры-биле холбашкан суурнуң ажылчы чоннарының хуралы солун, хайнышкынныг болуп эрткен. Ооң киржикчилери бистиң республиканың перспективтиг хөгжүлдезиниң дугайында хөй-хөй айтырыгларны салып, янзы-бүрү мергежилдиң кижилери саналдарын берип, бедиткен хүлээлгени алганнар. Чижээ, хойжу коммунист Александр Доржаа хой бүрүзүнден 4 кг дүктү, хойжу Маныкай Көк-оол төрүүр 100 хойдан 96 хураганны, бир хойдан-на 3,5 кг дүктү алырын хүлээнген.

Директивалар төлевилелин чонга таныштырар талазы-биле башкылар К. Д. Монгуш, Н. В. Дроздова, агроном В. И. Демарчук, инженер Е. И. Кузьменко, пропагандист Т. И. Мартсай олар идепкейлиг ажылдаан.

Ажыл-агыйның коммунистери, бүгү ажылчыннары СЭКП-ниң XXIV съездизин төлептиг уткуур, алган хүлээлгезин чедиишкинниг күүседир дээш улуг көдүрлүүшкүн-биле ажылдап турар. Совхоз бо чылдың бирги кварталында план ёзугаар күрүнеге 21 тонна сүттү, 25 тонна эътти садар ужурлуг. Январьда, февральда оон 17 тонна 165 кг сүттү, 13 тонна эътти саткан. Квартал планын март 25-те күүседириниң база ол ышкаш ынчан часкы тарылгага белеткелди доозуп болурунуң аргазы бар.

Амгы үеде бисте часкы тарылгага белеткелдер болгаш малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыр дээш күженишкинниг ажылдар чорудуп турар. Хой төрүп турар 12 одарда малчыннарны эргежок чугула чүүлдер-биле хандырган болгаш оларның шуптузунда сакманщиктерни четчелээн. Мал оолдаашкынының болгаш часкы тарылганың үезинде бедик көргүзүглерни чедип алган мурнакчыларны шаңнап-мактаар материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкинниң хемчеглерин ажылдап кылган.

Хову ажылдары эгелээжеке чедир санныг хонуктар арткан. Суггарылга системазын, буга-сумуну аштап белеткээр ажылдарже чер-черде улуг кичээнгейни салып турар. Бисте бо талазы-биле чорудар хемчеглер хожудап турар дээрзин шуут чугаалаар херек.

Совхоз чоокта чаа тургустунза-даа ооң ажыл-агыйы хөгжүп, малдың бажы өзүп турар. Ынчангаш мында база-ла дарый шиитпирлээри эргежок чугула айтырыглар бар. Чижээ, 1966 чылда-ла кажан Кара-Хаак, Таңды районунуң «Тиилелге» совхозунуң салбыры бооп турар үеде сүт-бараан фермазынга 150 инек, 50 бызаа кирер кажааны туткан турган. Ынчаарга инектиң баш саны чыл бүрү өзүп турар, оларның кажаазын алгыдар азы чаа кажааны тударын планнавайн турарының түңнелинде, малды кажаап-тежээринге берге байдал тургустунуп турар. Ол ышкаш хойнуң баш саны база-ла өзүп турар. Бир эвес чогуур хемчеглерни албас болза, 1972 чылда 4 хире одарның хою кажаа чок артар. Бо айтырыгны республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозу кичээнгейге алыр ужурлуг.

Совхозтуң дирекциязы, партия, профэвилел органнары малчыннарны ийи ээлчег-биле ажылдаарынче шилчидер талазы-биле СЭКП обкомунуң IX пленумунуң доктаалын күүседир дугайында чамдык хемчеглерни алган. Амгы үеде суурга чурттаары-биле ээлчеглиг ажылче хойжу 4 өг-бүлени шилчиткен. Ынчаарга бо чылын 3 өг-бүлени ынчаар шилчидер. Малчыннарның күш-ажылын чиигедир талазы-биле чамдык хемчеглерни ап турар. Сүт-бараан фермазының өдээн аштаарын, инекти болгаш бызааны суггарар ажылды механизастаарын планнап турар. Бо чылдың октябрь 1-ге чедир малчыннарның кыштаар бажыңнарын септеп доозар болгаш 4 кезек черге чунар-бажыңчыгаштарны тудар.

Бистиң ажыл-агыйда культура болгаш медицина ажылдакчылары малчыннарның культурлуг негелдезин эки хандырарын оралдажып турар. Ынчалзажок транспорттуң чогу оларның доктаамал ажылдаарынга шаптыктап турар. Сесерлигниң сельпозу малчыннарны керосин болгаш өске-даа эргежок чугула бараннар-биле хандырары негеттинип турар.

Чаа беш чыл планының талазы-биле Директиваларның төлевилели улуг харыысалганы биске хүлээндирип турар, ону таныжкаш, совхозтуң коллективи бодунуң ажыл-херээнде чедир шиитпирлеттинмээн сорулгаларны шүгүмчүлекчи ёзу-биле көрүп, ылаңгыя мал болгаш чер ажылының культуразын бедидер, ооң продуктузун көвүдедир талазы-биле хөй чүүлдү кылыр апаар дээрзин ханызы-биле медереп билип турар. Беш чыл планында көдээ ажыл-агый талазы-биле айыттынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседиринге төлептиг үлүүнү киирер төлээде, ажыл-агый бүрүзү ооң баштайгы чылындан эгелеп дең-дески ажылдаар, күрүнениң планныг даалгаларын күүседир дээш шудургу ажылдаар ужурлуг.

А. МАДЫРОВ,
«Кара-Хаак» совхозта партия организациязының секретары.

СӨГЛЭЭН СӨСКЕ ЭЭ БОЛУР, БУРУНГААРЛААР

ПАРТИЯНЫҢ XXIV съездизиниң Директиваларының төлевилели-биле таныжылга ажылын партияның Каа-Хем райкомунуң болгаш «Билиг» ниитилелиниң 100 лектору, база ол хире политинформаторлары болгаш 400 ажыг агитатор калбартып келген. Бо улуг ажылга район болгаш көдээ Советтерниң депутаттары база идепкейлиг кирипкен.

Районнуң бүгү 9 ажыл-агыйынга, район төвүнүң 20 ажыг албан организация, бүдүрүлге черинге таныдылга хуралдары бедик деңнелге эрткилээн. Көдээ ишчилер төлевилелди бир үн-биле деткип, партийжи съездини төлептиг уткуур социалистиг хүлээлгелерни алган.

«Бүрен» совхозтуң мурнакчы саанчызы Е. Коробейникова, тараа хүлээп алыр черниң директору М. Елисеев олар болгаш өскелер-даа хөй кижи олурушкан хуралдарга сеткил-сагыш хайнышкынныг саналдарын берип, эки ажылдаарынче эш-өөрүн кыйгырган.

Директиваларның төлевилелинде айыткан кылза чогуур улуг ажыл-херектер, совет кижиниң амыдырал-чурттаалгазын аас-кежиктиг болдурарынче угланган планнар районнуң малчыннарының болгаш тараажыларының улам сорук кирип ажылдаарынче онза күштүг идигни берген. Каа-Хемниң малчыннары бирги кварталда күрүнеге эът, сүт садар планныг онаалгаларын партияның улуг чыыжының бетинде күүседир дээш шудургу ажылдап турар. Бо талазы-биле бирги черде «Кызыл тук» совхозтуң ишчилери чоруп, сүттүң болгаш эъттиң квартал планнарын бо хүннерде ажыр күүсеткен. Эът садарының квартал планын «Бурунгаар» совхоз 130,5, «Октябрь 30 чылы» колхоз 146,6 хуу күүсеткен, сүт планын удавас күүседир.

«Кызыл тук» совхозтуң ээлчеглиг кадатче шилчээн малчыннары Н. Чикей, Г. Иомжап, А. Сидоров, О. Донгалбай олар Директиваларның төлевилели-биле таныжкаш, бедиткен хүлээлгелерни алган. Оларның коданында 740 хой бар, оларның чаш төлүн менди алырын шиитпирлээннер. Амгы үеде 140 хой оолдаан, хураганнары шупту онза-менди доругуп турар.

Ол-ла совхозта аныяк хойжу Люда Салчак ачазы-биле кады ажылдап, төрүүр чүс хойга онааштыр 100 хураганны алырын шиитпирлээн. «Совет Тыва» совхозтуң мурнакчы хойжузу коммунист Ооржак Херел партия болгаш чазактың бөдүүн ажылчын кижиниң амыдыралын экижидер дээн сагыш салыышкынынга харыы кылдыр азырап турар 225 баш малын хүр кыш ажырар дээш кызымак ажылдап турар.

Чаа беш чылда тараа бүдүрүлгезин көвүдедири көдээ ажыл-агыйның хөгжүдериниң кол айтырыы болуп турарын барымдаалааш, районнуң колхоз, совхозтарының тараажылары бо чылын гадан-на 12 ц. чедир дүжүттү алырын съезд мурнунуң социалистиг чарыжынга хүлээнген. Ол ышкаш бир гадан-на картофельдиң дүжүдүн 90, ногаа аймаан 120 ц. чедирерин көрген.

Ол бедик хүлээлгелерни күүседир дээш районнуң хову-ажылдакчылары часкы тарылганы кыска үеде бедик агротехниктиг байдалга эртирер сорулга-биле, техника септелгезин болгаш часка өске-даа белеткелди шапкынчыткан. «Тиилелге» колхозтуң механизаторлары тракторлар, андазын, сеялкалар септелгезин дооскан, хову-шөлдерже үнүптеринге белен. «Коммунизмче орук» колхоз бо ажылды доозарынга чоокшулаан.

Каа-Хемниң ажыл-ишчилери Директиваларның төлевилелин катап-катап хандыр таныжып, партийжи съездиге уткуштур алган хүлээлгелерин, часкы тарылгага белеткелди, күрүнеге эът, сүт садарының квартал планнарын хуусаа бетинде күүседир дээш ажылдап турар.

С. МОНГУШ.

Партия мынчаар кылып турар

СРЭ-ниң улус ажыл-агыйының хөгжүдериниң 1971—1975 чылдарда беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларының төлевилели бо хүннерде бүгү делегейниң кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Улус ажыл-агыйының болгаш культураның бүгү адырларының хөгжүлдези, планнарның өндүр-чаагайы, темпилериниң шапкын хөгжүлдези, чаартылгаларның кайгамчык улуг чаагайы кижилерни кайгадып турар. Бодап көрүңерден: 1940 чылда 48 миллиард киловатт-шактан бичии-ле ажыг электри энергиязын бүдүрүп үндүрүп турган болзувусса, а эрткен чылын 740 миллиард киловатт-шак болган-дыр! Каң 18,3 миллион тонна турган болза, а ам чылда 116 млн. тоннаны бүдүрүп турар-дыр бис. Ол дээрге, дайын болгаш ооң соонда катап тургузуушкунуң берге чылдары болуп турза-даа, чедип алган чедиишкиннеривис ол хире болган-дыр. А ам келир беш чылда 1030—1070 миллиард киловатт-шак электри энергиязын болгаш 142—150 миллион тонна каңны бүдүрерин көрүп турар. Бүгү адырлар талазы-биле ындыг бедик өзүлделер болур.

ДИРЕКТИВАЛАРНЫҢ төлевилелинде көрген өндүр-улуг сорулгаларны чүгле социалистиг ниитилел боттандырып болур аргалыг. Төлевилелдиң политика талазы-биле болгаш делегейге улуг ужур-дузазы, хөй даштыкы тайылбырлакчыларның, экономистерниң, чогаалчыларның демдеглеп турары ышкаш, социалистиг системаның капиталистиг системадан артык күштүүн бүгү делегейге тодаргай көргүзүп турарында болур.

Американың Каттышкан Штаттарын ап көрээлиңер. Ол алды айларның дургузунда бүдүрүлгениң үргүлчү, бичиилдаа өскерилге чок кудулаашкыны америк үлетпүрүнү ийи чартык чыл аткаар, 1968 чылдың бирги кварталының деңнелинче ап октапкан. Металлургия, ниити электротехниктиг, транспорт, көдээ ажыл-агый машина тудуушкуну, тудуг материалдары, химиктиг болгаш резина кылыглар бүдүрер, электроника, даараныл-га, чиик үлетпүр болгаш чурттуң үлетпүрүнүң өске-даа адырларында кризис калбарган.

Англи, япон, итали болгаш өске-даа солуннар Директиваларда төп черни кижи, ооң амыдыралын экижидерин ээлеп турар-дыр деп онзалап айтып турар. Бистиң партиявыс ону кол сорулга кылдыр салып турар-даа. Ол дээрге, «бистиң партиявыстың амыдыралга чайгылып чок боттандырып турар политиказының кол ужур-утказы болгаш кол сорулгазы-даа ол» деп, Леонид Ильич Брежнев демдеглээн.

ОЛ УГЛАНЫЫШКЫН-биле бисте хөй чүүлдерни ам кылган болгаш келир беш чылда хөй чүүлдерни кылыр. Совет кижилер тодуг-догаа чемненип, чараштыр кеттинип, бажың иштиниң эт-херекселдерин садып ап турар. Ону бистиң республиканың амыдыралындан-на көрүп болур бис. Кижилерниң аъш-чемге болгаш бараанга негелделери колдуунда хандыртынган.

— Ам чүгле ховар бараанннарга чагыглар арткан — деп, «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң Марачевка фермазында садыгжы Надежда Афанасьевна Федькина меңээ чугаалааш, улемчылады.— Шыварлыг тоннарга, костюмнарга, мотоциклдерге...

Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунда Кочетово суурда садыгжы Ольга Петровна Петрова база ынчаар чугаалап турар.

Хереглел бараанннарын бүдүрерин дыка көвүдедирин келир беш чылда көрген. Бүдүрүлгениң эт-херекселдерин бүдүрериниң чылда ортумак немелде өзүлдезиниң темпилерин ол, бистиң совет экономиканың төөгүзүнде бир-ле дугаарында ажар аргалыг болуп турар, «б» бөлүк (хереглел бараанннарының бүдүрүлгези) «а» бөлүктү (бүдүрүлге эт-херекселдериниң бүдүрүлгези) 6,4 хууга ажар. ССРЭ-ниң Күрпланының даргазының оралакчызы Н. Н. Миротворцев «Литературная газета» солуңга интервьюзунга чугаалааны болза, телевизор, хеп чуур машина, радиоприёмник, соодукчу, магнитофон, доозун сордурар машина, шак, фотоаппарат болгаш үр ажыглалдыг өске-даа бараанннарның амгы маркаларынга негелделер бүрүнү-биле хандыртынар.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ сеткил-сагыштың кандыг улуг байлакшылын Тывага эккеп турарын көрүп тур бис. Ам чүгле Кызылда эвес, а база ол ышкаш бистиң республиканың көдээ суурларының, чамдык фермаларының, хойжу бригадаларының чурттакчылары Москвадан болгаш бистиң чуртувустуң өске-даа хоорайларындан теледамчыдылгаларны көрүп орар. Хойжу шай аартап оргаш, Москваның Улуг театрындан «Куулуг хөл» деп бүгү делегейге сураглыг балетти көрүп орар болган-дыр.

Бистиң планнаашкынывыс кижиниң негелделерин эртемге үндезилеп көрүп турар. Чижээлээрге, эртемге үндезилеп санаар болза, кижиге чылда ортумаа-биле 3,4 эжеш алгы (хөм) идиктер херек болуп турар. Беш чылдың төнчүзүнде бис бир кижиге онаалтыр 3,6 эжеш идикти даараар бис. Капиталистиг чурттарның кол нуруузунда идикке ортумак хандырылгазы оон дыка эвээш. Үнүш үзүнүң нормазы 7,3 кг турда, бир кижиге онаалтыр 9 кг чедер. Балык ээдиинден продукт нормазы 18,2 кг турда, 1975 чылда 22 кг чедер. Чурттакчы чонну ээт продуктулары-биле хандырарының талазы-биле бисте түр бергелер турза-даа, оларны чедиишкинниг ажып эртериниң хемчеглерин ап турар болгаш ол бүрүн шиитпирлеттиннер. Чигирни бисте эртемге үндезилээн норма ёзугаар ажыглап турар, а 1975 чылда ол бир кижиге онаалтыр 43 кг чедер.

ЭРТКЕН БЕШ чылда чурттуң эмнелгелеринге барын 0,5 миллион орун немешкен. Бис ам чурттакчы чоннуң муң кижизинге хамаарыштыр эмнелге орнунуң санының талазы-биле АКШ-ты мурнай берген бис. Бисте 10 ажыг, а оларда чүгле 8,5 орун болуп турар. Школа тудуглары 8 миллион өөреникчи олуттуг, уругларның ясли, садтарын 2,5 миллион орунну кылдыр немей туткан. Халас өөредилге, халас эмчи дузазын, ажыл чок чорук чок болурунуң дугайын капиталистиг чурттарның ажылчы чоннары чүгле күзеп болур.

Амыдырал хандырылгазын дүрген хөгжүдерин Директиваларның төлевилелинде көрген. Амгы үеде 600 ажыг хевирниң ачы-дуза хандырылгазы бар: идик-хепти тус-тус кижилерге даарап бээри, оларны септээри, химиктиг арга-биле аштап-арыглаары, хеп чууру, чурттаар бажыңнарын болгаш амыдыралдың электри техниказын, эт-херекселдерни септээри, баш таарары, чупар-бажыңнар болгаш өске-даа. Хандырылганы экижидери, ол болза чүгле кижилерниң амыдырал-чурттаалгазын экижидери эвес, а чугула социал айтырыгын шиитпирлээри — ажылдап турар херээженнерниң өг ажылын чиигедири, оларның бүдүрүлгеге ажылга, хөй-ниити ажылынга киржилгезин идепкейжидери, уругларын кижизидиинге хостуг үени көвүдедири болур.

ДИРЕКТИВАЛАРНЫҢ төлевилелинде бистиң күрүневистиң ленинчи национал политиказы, ооң интернационализми тодаргай илерээн. Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның экономиказының хөгжүлдези дүргедээр. Чижээ, үлетпүр продукциязының бүдүрүлгези чуртка беш чыл дургузунда 42—46 хууга өзер болза, Армян ССР-те 60—63, Казах ССР-те — 57—60, бистиң Тыва АССР-те — 67 хуу өзер. Ооң иштинде, электри ажылдап үндүрери биске 41, хөмүр тывыжы 47 хуу, даг-дүгү бүдүрери үш, демир-бетон конструкциялар кылыры беш катап өзер, туйбу, дилиг материалдарын болгаш өске-даа продукцияларны бүдүрери дыка улгадыр. Тарааның чылда ортумак чыылдазы 1975 чылда бистиң республикага 255 муң тонна, ээт бүдүрери дириг деңзи-биле 43,5, сүттүг 64 муң тонна, дүк 2587 тонна чедер. Республикага культура тургузуушкуну улам калбарар.

Национал улустарның ындыг шапкын хөгжүлдези чүгле социализмниң байдалынга болуп болур. Африканың, Латин Американың, Азияның хожудаңгай улустары ооң дугайын чүгле күзеп бодап болур.

Чүгле революстуг демиселдиң, ниитилелдиң социалистиг чаартылгаларының оруктары-биле чораш, олар боттарының национал, экономиктиг, политиктиг айтырыгларын шиитпирлеп, социал талазы-биле деӊ эвес чорукту, дарлалды, аш-чутту, аарыг-аржыкты чок кылып болур деп чүвени делегейниң дарлаткан чоннары улам тодазы-биле медереп билип турар апарган. Социализм тургузуушкуунга бистиң чедиишкиннеривис, бистиң чаңгыс эчис сорулгаже угланган өндүр-чаагай планнарывыс оларның революстуг демиселге бүзүрелин быжыглап турар. Бистиң беш чыл планывыстың делегей ужур-дузазын демдеглевишаан, «Отечествен фронт» деп болгар солуннуң кол редакторы Георгий Найденовтуң медеглээни болза: «Чаа беш чыл планы делегей аренаазынга күштерниң деңзигүүрүн улам өскертир...».

БИСТИҢ планнарывыстың күчү-күжүн болгаш өндүр-чаагайын бистиң дайзыннарывыстың безин хүлээп көрбес аргазы чок болуп турар. «Нью-Йорк Таймс» деп америк солун Директиваларның төлевилелин «экономиктиг болгаш политиктиг чугула документ» деп адаан. «Ассошиэйтед пресс» деп агентство ССРЭ-ниң камгалал күчүзү улам быжыгарын демдеглээн. Бистиң партиявыстың чаа программазының боттуу болгаш ооң чедиишкинниг болуру кымны-даа чигзиндирбейн турар-дыр. «Морнинг стар» деп англи солун (Англияның коммунистиг партиязының органы) ССРЭ сес-ки беш чыл планын чедиишкинниг күүсеткенин демдеглээш, оон ыңай медеглээни болза: «Директиваларның төлевилели хоозун аазааашкыннар эвес, совет кижилер салган сорулгаларны күүседир дээрзин бүгү делегей билир».

Директиваларның төлевилели дээрге, эртемге үндезилээн, коммунистиг ниитилелдиң тургузуушкунунче бистиң улам ыңай бурунгаарлаарывыстың бүгү тала-биле хынамчалыг ажылдап кылган планы-дыр. Ону номчуп таныжып, ооң сан-чурагай болгаш хөнүн-хуусаа бүрүзүн хандыр бодап тура, совет кижи бүрүзү бистиң чонувустуң эрткен оруун катап-катап эргий бодавышаан, мындыг түңнелге кээп турар: чүгле кара чаңгыс шын болгаш эртемге үндезилээн марксчи-ленинчи мировоззрениени удуртулга болдуруп, бистиң ниитилеливисти аас-кежикче болгаш чечектелиишкинче бүзүрелдиг баштап орар Коммунистиг партия бистиң чуртувусту удуртуп турары кайгамчык улуг аас-кежик-тир.

А. ЕМЕЛЬЯНОВ,

СЭКП обкомунуң лектор бөлүүнүң удуртукчузу.

ТӨЛЕПТИГ УЖУРАЖЫР

САНЫ-ДАА КӨВҮДЭЭН, ШЫНАРЫ-ДАА ЭКИЖЭЭН

★ НОВОПОЛОЦК. Полоцкиниң нефть ажылдап кылыр заводунуң ажылчыннары бо чылын хереглекчилерже пландан ажыр алдан каш эшелон продукцияны чүдүрүп чоруткаш, СЭКП-ниң XXIV съездизинге алдар кылдыр алган хүлээлгезин хуусаазындан эрте күүсеткен.

Оттулар чүүлдүң шынарын экижидер дээш нефть болбаазырадыкчылары хөй чүүлдү кылганнар. Бүдүрүлгениң ниити хемчээлинге хөй холумактыг бензинниң бот деңнээзин хүлээлгеде көргенин ёзугаар 81 хуу чедирер дээн болза, ону 87,2 хуу чедирген. Ынчангаш ол бүдүрүлге чери бедик шынарлыг, эвээш күгүрлүг дизель маслозун болгаш бирги сорттуг бензолду кылып үндүрериниче шилчээн.

ХООЛАЙЛАР УЛАМ БЫЖЫГ АПАРГАН

☆ ДНЕПРОПЕТРОВСК. Чер иштинде ханы нефть казып, дамчыдар дыка быжыг демирден кылган хоолайларның баштайгы бөлүүн Днепропетровскиниң Карл Либкнехт аттыг заводунуң коллективи Черниговта чер үттекчилеринче чоруткан. Ол хоорзалар мурнундагызындан барык ийи катап үр хуусаалыг эдилеттинер.

Металлургтар съезд мурнунуң шалыпчы ээлчээнге кирген улам эки ажылдап турар. Башкарыкчы вальцовщиктер Л. Бедовский болгаш В. Пляцок олар ээлчег даалгазын бүдүн чартык катап ажыр күүседип турар. Ол ышкаш мастер А. Кунищенконуң бригадазы бешки тонна продукция бүрүзүн пландан ажыр берип турар.

Ол бүдүрүлге чери чыл эгезинден бээр Сибирьниң болгаш Азербайджанның нефтичилеринче пландан ажыр ийи демир-орук эшелону хоорзаларны чүдүрүп чоруткан. СЭКП-ниң XXIV съездизинге алдар кылдыр алган хүлээлге хуусаадан эрте күүсеттинген.

АВТОМАТИКА ДУЗАЛАП ТУРАР

★ МИХАЙЛОВКА. (Волгоград область). Себряковтуң цемент заводунуң коллективи бедик бүдүрүкчүлүг чорукту чедип алган. Ында ай санында-ла бир ажылчынга онаалтыр 160 ажыг тонна цементини бүдүрүп үндүрүп турар. Ол болза чурттуң цемент кылып турар бүдүрүлгелеринде ортумак хемчээлден ийи чартык катап хөй боол турары ол-дур.

Ол заводта долганыр суугунуң, цемент дээрбезиниң болгаш өске-даа агрегаттарның ажылын башкарар чуртта эң-не баштайгы автоматтыг системаны ажылдадып киирген. Ону ажыглап эгелээни-биле холбаштыр эрткен чылдың ол-ла үезинге бодаарга январь болгаш февраль айларда цемент бүдүрүп үндүрери барык 20 муң тоннага көвүдээн.

(СЭТА-ның корр.).

* * *

«Торгалыг» совхозтуң Кадый-Бажы хойжу бригадазында улуг кадарчы Кара-оол Хүр-оолович Ховалыг ол ажылга 1961 чылдан бээр ажылдап келген. Ол бодунга алган социалистиг хүлээлгелерин чыл бүрүде күүседип келген.

Бо хүннерде Кара-оол Хүр-оолович төрүүр 341 хойну хүр кыштагладып, төрээн 300 хоюндан 310 хураганны менди камгалап алган.

Партия кежигүнү, Торгалыг көдээ Совединиң депутады К. Ховалыг депутат хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар. Бригаданың делгем девискээринге автолавка садыглаашкыны багай организастаттынган турган. Депутат ол айтырыгны көдээ Советтиң сессиязынга ийи удаа тургузуп тургаш, ажылды экижиткен. Ырак коданнарга эмчилер база ховар чедип турган. Ам олар малчыннарга график ёзугаар кээп, шинчилгелерни кылып, эргежок дузаны чогуур үезинде чедирип турар апарган.

Эрткен күзүн бригадага мал самчыгдаар, сиген кезилдезинге киришпес, ажылга чалгаа кижилер илереп кээрге, оларны бригада хуралынга тургузуп, суртаал ажылын депутат кылган соонда ындыг чорук ам болбастаан. Депутат малчын ам сууржуп, ээлчежип ажылдаарынче шилчириинин белеткел ажылдарын чорудуп турар.

ЧУРУКТА: Кара-оол Ховалыг хойларын кадарып чор.

А. АИРНИҢ сөзү, фотозу.

* * *

Ыраккы Тожунуң делгемнеринде

АҢЧЫЛАРНЫҢ ОЛЧАЗЫ

Тожу районнуң аңчылары боттарының чаңчыл болган чыыжынга чыглып, социалистиг хүлээлгелерни алгандан бээр үр болбаан. Аңныыр сезонунга белеткелдерни өй-шаанда чорудар талазы-биле тускай шиитпирни райкүүском хүлээп ап, организастыг хемчеглерни чоруткан. Коопаңныыр, кураңныыр ажыл-агый черлери белеткел ажылдарын эки организастаан. Бо сезонда «Тоора-Хем» совхоз хөй аңчыларны база тайгаже аъткарып үндүрген.

Аңныыр сезонунда өлүк планын күүседиринге аңчыларны мобилизастаар херекке партия, совет органнары кичээнгейни күштелдирген. Эң ылаңгыя «Тоора-Хем» совхоз мурнундагы чылдарда аңныыр-тывыш ажылынче кичээнгейни кошкаткан турган болза, эрткен сезонда коопаңныыр ажыл-агый чери-биле керээ чарып алгаш, шыырак аңчыларны аъткарып үндүрер, 56 муңдан эвээш эвес рубльдуң түннүг өлүктү дужаар ужурлуг турган. Ооң ыңай өлүк аймаанга белеткелдиң садып алыр өртээн эрткен чылдан эгелеп улгаттырган чорук аңчыларның, ажыл-агыйларның материалдыг сонуургалын дыка көдүрген. Аңчы бүрүзү бодунга онаашкан планны, алган хүлээлгелерин күүседир дээш кызып аңнаан.

Аңчылар сезон эгезинде СЭКП-ниң XXIV съездизинге уткуштур калбарган бүгү улустуң социалистиг чарыжынга киришкеш, аңнаашкынче өй-шаанда үнер, өлүктүң шынарын экижидер, аңчы бүрүзү 400 рубльдиң өлүүн дужаарын хүлээгеннер.

«Тоора-Хем» совхоз шыырак аңчыларны аъткарып үндүргениниң түңнелинде эрткен чылдың дөрткү кварталында-ла 56507 рубльдиң чымчак алдынын күрүнеге дужааган. А бо чылдың бирги кварталында 3860 рубльдиң өлүүн немей киирген. Совхозтуң аңчылары Б. Маңзырыкчы, Б. Дагбажык, Б. Дажырган, К. Нагазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Д. Эрестол, Б. Чигжит олар боттарынга алган хүлээлгелерин 3-4 катап ажыр күүседип, мурнакчы аңчыларның одуруунга база катап киргеннер. Ооң иштинден Б. Маңзырыкчы 68 харлыг болза-даа, сезонда 35 кишти, элээн диңни дужаап, совхоз аңчыларының бирги черин ээлээн. Совхозтуң Совет Тыва салбыры 31.100 хире рубльдиң өлүүн эрткен чылдың дөрткү кварталында дужааган, 30 кижи алган хүлээлгелерин ажыр күүсеткен. Өдүгенниң иви фермазының малчыннары тывыш ажылынга эң идепкейлиг киришкеннер. Ам совхозтуң чамдык ажылчыннары 50 тонна хире тоорукту часкы үеде чыып дужаар дээш белеткенип турар.

Сыстыг-Хемниң кураңныыр ажыл-агый чери (директору В. Монгалбии) квартал планын 3,5 катап күүсеткен. Бо ажыл-агый чериниң аңчылары аңнаарының мурнакчы аргаларын калбаа-биле ажыглап турар апарган. Чижээ, 12 киштичилерни вертолёт-биле эң ыраккы аңныыр черлерге чедирген. Олар кыска хуусаанын иштинде капкалап аңнап тургаш, 7257 рубльдиң өлүүн тыпканнар. А аңчыларны чедиреринге 1673 рубльди чарыгдаан, ол дээрге оларның тыпкан ажыының 23 хире хуузу болуп турар. Кижи бүрүзүнге ортумаа-биле 19 хире киш онаажыр. Ол аңчылардан Виктор Березин 34, Иван Васекин 31, Владимир Фонарев 25, Владимир биле Николай Доровских алышкылар 24-24 кишти тыпканнар. Аңнаарының мурнакчы аргазын ажыглаары мындыг үре-түңнелдиг болуру бо бичии чижектен-не илдең көстүр-дүр.

Коопаңныыр ажыл-агыйы (директору И. А. Дорофеев) IV кварталда 13 муң рубльдиң өлүүн дужаар турган, 15,8 муңну дужааган. Ол чериниң аңчызы А. Чепкалов 1700 рубльдиң өлүүн өлүргеш, хүлээлгезин ыракта ажыр күүсеткен. Аңчылар А. Золобов, херээжен аңчы А. Хайыр, К. Дажыжык сезон планының күүселдезинге эвээш эвес үлүүн киргеннер.

Тожунуң аңчылары бо чылдың бирги кварталында 15,5 муң рубльдиң өлүүн төрээн чуртка бээр турган, 25,1 муң рубльдиң өлүүн дужаап, планын март 1-де медээ-биле алырга 164 хуу күүсеткен. Партияның ам болур съездизинге аңчыларның төлептиг белээ ол.

А. КОЛ.

◆

ТАЙГАЛАРГА

Иви мал тайга аңнары-биле барык-ла бир дөмей амыдыралдыг. Ынчангаш ону малдап өстүреринге мергежил, эрес-кашпагай чорук негеттинер. Арыг агаарны тынып чоруурга кадыкшылга эки-ле, ынчалза-даа талыгыр ырак тайга, сыннар иштинге үр чылдарда чурттаары ындыг-ла белен эвес. Ажык дээрниң адаанга одагланып хонуп, адыг, бөрүлер-биле демисежир, эриин ашкан дажыг хемнерни кежер ужурга таваржыр.

Ындыг амыдыралга өскен кижи Меңгир-Чаажанович Ак-тыр. Ол ам 68 харлыг. Ажыл-ишчизи, чиик-кашпагайы, омак-хөглүү ам-даа хевээр. Ол ивилерни чүгле эки малдаарындан аңгыда, оларның аарыын танып, чамдык аарыгларны эмнептер апарган. Ол 1950 чылда «Май-1» колхозка кирген. Ынчаарда колхозтуң ниитилештирген эт-хөреңгизи чаңгыс фермаының шаанга безин четпес турган. Ол-ла чылын Ак Меңгир 40 чарыны, 21 мыйыны кадарары-биле хүлээп алган.

Ажыл-ишчи аныяк кижиниң ниитиниң херээнге ажылы ынчаар эгелээн. Ол 20 чылдарның дургузунда Чабашка, Кегей-Ойнун, Ийлепенниң, Чадаглыг-Айның Кызыл-Дыттың иви мал одарлыг черлерин эки билир апарган. Ол иви кадарарындан аңгыда аңнаарынга база ыңак кижи. Дыка хөй үнелиг аңнарны, адыгларны, бөрүлерни өлүрген.

Адыг кажар болгаш кончуг күштүг араатан. Бир-ле чайын каан хүннерниң бирээзинде кежээликтей хоочун малчын ивилериниң одарын долгаанып чоруурга ийи даг-иргек (адыглар) бир-ле чүвени былаашкан чораан. Мунуп чораан чарызын ол-ла черинге баглап кааш, оваарымчалыы-биле кедеп чеде бергеш көөрге, бир адыг ийи холу-биле чериниң хөрзүнүн соя тырткылап, касканнаан турган.

Бир-ле чүвени хөмер деп турганын аңчы эндевээн. Чанынга улам чоокшулап чеде бергеш көрүп олурарга, адыг өлүрген ивизин дүмчүү-биле илип көрбүшаан, хөөп турган. Адыг ажылын доозуптарга, аңчы боолаптарга өктүң кайыын келген уун дилеп маңнап тургаш чоорту баксыраш, хараган аразынче чашты берген. Соондан чеде бээрге, демгизи бо тура халып келген. Адыгның бажынче боолап өлүргеш, оон «ажылдап» турган черин барып көөрге, бир иви биле адыгны ол хөөп турган болган.

Шак ындыг ужуралдарга аңчы хөй удаа таваржып чораан. Ол ниитизи-биле малдың дайзыны 16 адыгны өлүрген. Ам Меңгир Чаажанович пенсионер болза-даа кадарчылап ажылдап турар.

А. ДОРЖУ.

Коммунаның 100 чылынга

ПАРИЖ КОММУНАЗЫ

1871 чылдың март он сесте Парижке болган пролетар революциязы тускайлаң чаасканзыргай француз болуушкун эвес-тир. Коммуна чер болганга калбак деткимчени алган. Маркстың бодалы-биле алырга, бүгү делегей пролетариады ону «хосталганың кайгамчык болуушкуну» дижип байыр чедирип турган.

Тура халышкан француз ажылчыннар-биле эп-сеткил каттыштырылгазының шимчээшкини бүгү делегейге калбарган. Оларны деткээн митингилер, чыскаалдар, ажыл-соксалыышкыннары Германияның, Бельгияның, Австрияның, Венгрияның, Испанияның, Италияның, Англияның, АКШ-тың, Алжирниң болгаш өске-даа чурттарның хөй-хөй хоорайларынга болгулаан.

Буржуазия болгаш ооң парлалга органнары коммунарларны херектеннер болгаш ээрбечилер деп нүгүлдеп, Парижке болган ол улуг болуушкунну бар-ла аргалар-биле бактап шоодарын оралдашкан. Европаның чазактары Версальга турган француз чазакты Парижке удур идепкейлиг хөделиишкиннерже ыдалаан болгаш версальчыларга дыка улуг политиктиг деткимчени көргүскен.

Хааннyг Россия база-ла аңаа олурбаан. Ооң чазаа Францияда революстуг болуушкуннардан кончуг корткан. Император Александр II болгаш ооң министрлери версальчыларның чедиишкин чок шүшпең хөделип турарынга таарзынмайн турарын ажыы-биле илергейлеп турган. Реакцыылыг болгаш харын-даа либерал солуннар безин коммунаны нүгүлдеп турган Европа парлалгазының хөөнүнге боттарының үнүн каткан.

Францияда болуушкуннар дугайында шын медээлерни Россияга таратпас дээш хаанның цензуразы шыдаар шаа-биле шырбайган. Ынчалза-даа Россияның улустарының шынчы төлээлекчилери — революсчулар, ооң-биле кады черле бурунгаар дешпилгеге хөөннүг кижилер—1871 чылда, 1863 чылда Польшага хосталга тура халыышкынының үезинде ышкаш, Герценниң сөзүн ажыглавышаан, «орус аттың алдар-хүндүзүн камгалап алганнар». Олар Коммунаны чүгле деткип байыр чедирген эвес, а харын оларның дыка хөйү ооң шууд киржикчилери тургулаан.

I Интернационалдың Орус секциязының кежигүнү Елизавета Дмитриеваны (Тумановскаяны) тура халаан Париж-тиң ажылчыннары эки билир. Париж-тиң херээженнериниң революстуг Эвилелиниң организакчыларының бирээзи база ол. Дмитриева башкы Луиза Мишель-биле кады бодунуң эрес-дидими-биле алдаржаан херээженнер батальонун база командылап турган.

Парижте болуушкуннар дугайын Дмитриева Карл Маркска болгаш I Интернационалдың удуртукчу органы—Чиңгине Чөвүлелге дыңнадып турган. Ол бодунуң чагааларынга хоорайда байдалды, тургустунган бергелерни, ол ышкаш Коммунаның чамдык частырыгларын тодаргай бижип турган. Дмитриеваның ажыл-чорудулгазын Маркс бедик-биле үнелээн болгаш ол «партияга улуг ачы-хавыязын» чедирген деп, Маркс чугаалаан.

Россияның база бир кайгамчык кызы — Анна Корвин-Круковская Коммунаның болуушкуннарынга идепкейлиг киришкен. Ооң ажыл-чорудулгазы кайгамчык-ла янзы-бүрү чораан. Ол херээженнер Эвилелиниң Төп Комитединиң кежигүнүнге ажылдап, улусчу клубтарга удаа-дараа чүве чугаалап, Париж-тиң округтарының бирээзиниң серемчилел комитединиң кежигүнү база болуп, революсчу чарлалдар үндүржүп, балыглаттырганнарны ажаажып, революстуг солуннуң удуртукчуларының бирээзи болуп турган.

Корвин-Круковскаяның дуңмазы, сөөлүнде баргаш шылгараңгай математик апарган Софья Ковалевская Париж-тиң госпиталдарынга ажылдап турган. Коммуна аштырганының соонда Софья болгаш ооң ашаа эртемден — палеонтолог Владимир Ковалевский Корвин-Круковскаяның ашааның болгаш национал гвардияның батальоннарының бирээзиниң командири Ш. В. Жакларның кара-бажыңдан дүргүннап чоруптарынга дузалашканнар.

I Интернационалдың Орус секциязы база-ла тура халышканнарның талазынга турган. Ооң кежигүннери революцияның киржикчилеринге дуза чедирериниң комитедин тургускан.

Март он сесте Парижке болган тура халышкын дугайында баштайгы дыңналыгны дыңнаан дораан-на, даштыкыга чурттап турган, 60 чылдарда студентилер шимчээшкининиң киржикчизи чораан Михаил Сажин ыңаар чоруп-кан. Ол октуг боону холга туткаш, Коммунаның херээн камгалашкан, коммунарларның чаныш-сыныш чок маадыр чоруктарының дугайында херечи болур чүүлдерни бодунуң сактыышкыннарынга арттырып каан. Национал гвардияның капитаны Валериан Потапенко болза, Коммунаның талантылыг командири генерал Ярослав Домбровскийниң адъютантызы чораан. Париж-тиң вокзалдарының бирээзинге гвардейжилерниң отрядын лейтенант князь Багратион командалап турган. Версальчылар ону тудуп алгаш, боолап өлүрген.

«Хосталга» дээр испан

БЕДИК ДҮЖҮТТҮГ СОРТТАРНЫ НЕПТЕРЕДИР

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларының төлевилели кодээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң мурнунга тодаргай сорулганы салып, чаа беш чылда тараа бүдүрерин чылда ортумаа-биле 195—205 миллион тонна чедирер дээн. Ындыг деңнелди чедип алыр төлээде, тараа культураларының дүжүдүн чылда ортумаа-биле гектардан бети дизе дөрт центнерге бедидери эргежок чугула.

Тараа культураларының ниити чыылдазын көвүдедирин чер ажылының культуразын бедидип, бедик продуктулуг сорттарны ажыглап, сорттуг тарылгаларже калбаа-биле шилчиин тургаш, чедип алыр.

Үнүштерниң дүжүткүр болурун алээн каш чүүл-биле тодарадыр: бирээде, тараа четчип үнүп турган үеде бир дески терең болур, ийиде, сывы бедик болгаш тараа бажы база узун боткур болур, үште, бир молдурук башта тарааның чеми хөй болгаш деңзизи аар болур.

Таңдының сорт участогундан чижекти ап көрээлиңер. 1969 чылда Саратовская-29 сорт ажаап ап турган үеге чедир ооң сывының 93 хуузу, Восток деп сорттуң—78 хуузу бүдүн арткан турган, а дүжүт бир дөмей—гектардан 17,3 центнер болган. Ынчаарга Скала деп сорт ол ийиниң аразында—89 хуу, дүжүдү гектардан 13,6 центнер болган. Гектардан дүжүттүң ылгалы 3,7 центнер. Ортумак дүжүт мындыг ылгалдыг болуп турарын өөренип көрзе чогуур.

Саратовская-29 деп сортка бодаарга, Восток дүрген быжар сорттарның бөлүүнге кирер, деңге тарып чажарга 5—7 хонук мурнай быжар. Бир молдурук башта тарааның чеми хөй. Кандаашкынга шыдамыккай талазы-биле бо ийи сорттуң кайызы-даа дөмей байдалдыг, а Скала болза оларга четпес, кандаашкынныг 1968 чылда гадан чүгле 1,4 центнер дүжүттүг болган, өскелерниң дүжүдү оон үш, дөрт катап хөй.

Дуржулга станциязының үрезин ажылының килдизиниң үш чыл иштинде сан-медээлерин ёзугаар алырга, дүжүт талазы-биле бирги черни Мильтурум-553 ээлээн, ооң гектардан ортумак дүжүдү 15,5 центнер. Ийиги черде Саратовская-29, ооң дүжүдү гектардан 14 центнер. Востоктуң дүжүдү—11,8 центнер. Сөөлгү черде Скала, ооң дүжүдү 4,7 центнер.

Бир эвес, Саратовская-29 биле Мильтурум-553 кандаашкынга быжыг болгаш дүжүт талазы-биле кол черни ээлеп турар болза-даа, сывы быжыг эвес, ужуп чыдыптар талазы-биле райончуткан сорттарның аразында сөөлгү черде. Гектардан дүжүт 25—27 центнер чедерге-ле ужуп чыдыптар апаар. Ол чөрүк дүжүтке болгаш ооң шынарынга багай салдарлыг. Ынчаарга Скала болза өл-шыктыг чылда безин гектардан дүжүдү 30—35 центнер турда-даа шыдажып болур.

Амгы үеде сорт шенелдезиниң талазы-биле күрүне комиссиязы Восток сортту тарып өстүрерин сүмелеп турар. Ол сорттуң далган болур шынары эки болгаш алыс перспективтиг дүрген быжыычал бөлүкке кирер, агаар-бойдустуң кандаачал байдалынга шыдамыккай, Скалага бодаарга өрттеңнээр чорукка эвээш таваржыр.

Үрезин стандартының негелдези-биле алырга, Восток сорттуң үнүүчели 1968—1969 чылдарда ийиги класска, 1970 чылда бирги класска кирген.

Хөрзүннү белеткээри, ооң ажылдап кылырының аргалары, аңаа мурнунда тарып турган культура, органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелер, оларны чөп ажыглаарының аргазы, чажылганың нормазын шын тургузары, үрезин материалының класы болгаш ооң салгалы дээн ышкаш агротехниктиг хемчеглер перспективтиг сорттарны ажыглаарынга шиитпирлиг ужур-дузалыг. 1970 чылда тускайлап белеткээн шөлге Саратовская-29 сорттуң гектардан дүжүдү 20,3 центнер болган.

Кандыг-даа сортка хөрзүннү эки белеткээри чугула. Эң дээре сорт Восток дээрзин бистиң ийи чыл иштинде кылган дуржулгавыс көргүскен. Чайын андарган черге ол гадан 19,2 центнер, а күзүн андарган черге 15,6 центнер дүжүттү берген. Скала ол ёзугаар 15,8 болгаш 10,6 центнер дүжүттүг болган. Бижектиг андазыннар-биле андарган болгаш каток-биле дескилей бастырган аңгыс чер болза, чазың тарылга мурнуу чарыында андарып белеткээн черге бодаарга, гадан 2,5 центнер немелде дүжүттү бээр.

Бо чүүлдерден ап көөрге, бедик дүжүттү алырынга, үрезиннерниң салгалдыг шынарын арттырарынга агротехниктиг хемчеглерниң бүгү комплектизин ажыглаары, райончуткан культураларның бедик дүжүттүг сорттарын нептередири эргежок чугула.

О. ЕНЗАК.

Тываның кодээ ажыл-агыйы Дуржулга станциязының үрезин ажылының килдизиниң эргелекчизи.

ДАШТЫКЫДА

СЭКП-ниң дуржулгазын ажыглаар

БЕЙРУТ. (СЭТА). СЭТА-ның корреспондентизинге берген харыызында Ливанның Коммунистиг партиязының ТК-ның Чиңгине секретары Никола Шауиниң медеглээни: «СЭКП-ниң ам болур XXIV съездизи бүгү делегейде кичээнгейни, хамыктың мурнунда депшилгелиг күштерниң кичээнгейин бодунче хандыдып турар. Делегей байдалының үре-түңнелдиг чаатай хөгжүлдезинге, марксизм-ленинизмни теория-даа база ону амыдыралга практиктиг боттандырар-даа талазы-биле хөгжүдүп, байыдарынга, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң стратегиязын болгаш тактиказын тодарадырынга СЭКП-ниң съездилериниң ужур-дузазын демдеглээри эргежок чугула деп, ол чугаалаан. Бо бүгү коммунистиг партия бүрүзүнге, делегейниң революстуг шимчээшкининиң отряд бүрүзүнге, антиимпериалистиг демиселдиң ниити чорудулгазынга дыка чугула.

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң чаа беш чыл планы капиталистиг чурттарда, ооң иштинде Ливанда калбак улус массаларының болгаш депшилгелиг бүгү күштерниң чорудуп турар демиселинге чугула идиг болур дээрзин Шауи чугаалаан.

Чаа беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларының төлевилели хөгжүп орар чурттар-биле даштыкы экономиктиг болгаш эртем-техниктиг туруштуг харылзааларны хөгжүдерин үргүлчүлээр деп баш бурууннаар көргенин Никола Шауи күзел ханыышкыны-биле демдеглээн. Бо кады ажылдажылга боттарының хосталгазы дээш демиселди чорудуп турар ол чурттарның улустарынга үнелеп четпес дузаламчы болурун он-он чурттарның практиктиг дуржулгазы көрүзүп турар дээрзин Чиңгине секретарь демдеглээн.

Ленинчи партияның байлак революстуг дуржулгазын ажыглаарын кезээде оралдажып турар Ливанның Коммунистиг партиязы совет улус-биле, ооң алдарлыг Коммунистиг партиязы-биле акы-дуңма найыралдың болгаш интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгазының харылзааларын быжыглаарынга күжениишкиннерин моон соңгаар-даа салыр деп, Никола Шауи түңнелинде медеглээн.

50 чылынга

БРАТИСЛАВА. СЭТА-ның корреспондентизи С. Шишковтуң дамчытканы:

Дубництиң аар машина тудуушкун заводунуң ажылчын коммунистери чаартыкчы саналдарны болгаш чогаадылгаларны бүдүрүлгеге дүрген массалыы-биле нептередир дээш социалистиг чарышты Чехословакияның Коммунистиг партиязының 50 чыл оюнга алдар кылдыр калбартып турар. Оларның инициативазын Словакияның хөй фабрикаларының болгаш заводтарының күш-ажылчы коллективтери деткип турар.

Дубниц заводу — Словакияның база бир улуг бүдүрүлгези. Ооң чылда бүдүрер продукциязының өртек-үнези 2 миллиард крон чедип турар. Продукцияның барык үштүң бир кезиин даштыкы чурттарже чорудуп турар.

Бо бүдүрүлге республикага калбаа-биле нептерээн хөй шимчээшкиннерниң эгелекчизи болган. Эртнен чылын заводтуң мурнакчы ажылчыннары материалдарны, одаар чүүлдү болгаш электроэнергияны камнаар дээш массалыг чарыштың инициаторлары болган. Бо чарышка хөй муң кижилиг коллективтиң идепкейлиг киржилгези бүдүрүлгениң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының чуртталга бажыңнарының тудуунга бүдүн чартык миллион кронну база ол хире түңну дыштанылга төптерин болгаш спорт баазаларын тургузарынга немей үндүрүп бээр арганы берген.

ЛАОСТУҢ ПАТРИОТЧУ ФРОНТУЗУНУҢ ТК-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ХАНОЙ. (СЭТА). Каттышкан Штаттарның Лаоста дайынын күштелдиргени 1954 болгаш 1962 чылдарның Женева дугуржулгаларын көзүлдүр-ле үрээни болур деп, Лаостуң Патриотчу фронтузунуң ТК-ның медеглелинде чугаалаан. Ук медеглелди «Патет-Лаонуң үнү» радиостанцияның дыңнадыын барымдаалааш, ВИА агентилел дамчыткан.

30 муң ажыг сайгон, америк солдатты болгаш ужар чүүлдүң улуг күштерин мобилизастааш, Вашингтон Лаоста дайын чорудулгаларын ай ажыг үеде чорудуп турар дээрзин медеглелде айыткан. Ынчалза-даа Лаоста интервенцияның эң эгезинден тура агрессорлар патриотчу күштерниң күчүлүг ойтур шавыышкынынга таварышкан болгаш 6 муң ажыг солдат, офицерин, чүс-чүс америк самолёттарны болгаш танкыларны оскунган.

Индияда парламент соңгулдазы доозулган

ДЕЛИ. СЭТА-ның корреспондентизи В. Байковтуң дамчытканы:

Индияда чурттуң парламентизиниң алдыы палатазынга хуусаа бетинде чоруткан соңгулда доозулган. Соңгулданы март бирден онга чедир, он хүн дургузунда чадалар аайыбиле чоруткан. Бадылаашкын даңзызынга кирген 275 миллион индий хамааты политиктиг янзы-бүрү партияларның болгаш бөлүглелдерниң депшиткен 2.785 кандидадындан 518 кижиниң индий парламентиниң депутаттарынга соңгуур ужурлуг турган. Ооң аңгыда Барыын Бенгалия, Орисса болгаш Тамилнаду штаттарга чер-черниң хоойлужудулга хуралдарынга соңгулда хары угда болган.

Соңгулда кампаниязы чорудуп турда болгаш соңгулданың үезинде политиктиг чидиг демисел калбарган турган. Ук демисел чурттуң хөгжүлдезинде демократтыг болгаш реаксылыг ийи удурланышкан тенденцияларның меселдежиишкинин кажангызындан-даа артык кылдыр көргүскен. Индира Гандиниң чазааның депшилгелиг чаартылгаларже угланыышкынынга удур ажыы-биле демисежип турар барыын күштер ИНК башкарыкчы партияга аштырыышкынны таварыштырарын болгаш чуртта эрге-чагырганы ээлеп алырын боттарының сорулгазы кылдыр салгаш, соңгулда мурнунуң блогун бөлүглээн турган. Бо реаксычы альянска чагырыкчы партиядан башкаланган консервативтиг бөлүглел, улуг капитал-биле сырый холбашкан «Конгресс организациязы», кедергей реаксычы «Джан сангх» болгаш «Сватантра» дээр партиялар, а ол ышкаш оларга каттышкан социалистиг партия кирген турган.

Парламентиниң хуусаа бетинде соңгулдазынга индий улус бодунуң чуртунуң депшилгези болгаш демократтыг хөгжүлдези дээш шиитпирлиг саналдаан.

Бадылаашкынның баштайгы саналгазының көргүскени-биле алырга, Индий национал конгресс партия бүзүрелдиг мурнап турар. Бадылаашкынның түңнелдерин чарлаан 145 округтан 108 округка ИНК-ның кандидаттары тиилелгени чедип алган. Ынчаарга барыын үзелдиг партиялардан кандидаттар соңгуушкунну аштырыышкынга таварышкан. «Улуг альянс» дээр чүвезиниң кандидаттары бадылаашкынның чүгле 20 хуузун алган. Бадылаашкынның сөөлгү түңнели март 13-те билдинер.

Агрессчи үзел-биле

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Президент Р. Никсон америк чазактың даштыкы политиказын тайылбырлап база катап чүве чугаалаан. Чоокта чаа конгресске даштыкы политика талазы-биле чоруткан чагаазының, радио болгаш телевидение дамчыштыр медеглелиниң соон дарый ол «Нью-Йорк таймс» солунга интервью берген.

Ооң даштыкы политика талазы-биле конгресске чагаазын Каттышкан Штаттарда билбейн турар болгаш ында чаа кандыг-даа чүүл чок деп турарын президент боду тайылбырлаан. Америк чазак «күштүг хөме адыышкыннар адаанда кирген болгаш Вашингтоннуң политиказын билиринче кижилерниң албадаары улам бергедеп турар» дээрзин президент билдирген.

Р. Никсоннуң чугаалааның ёзугаар алырга, «делегейге хамаарыштыр АКШ-тың бодунга алган ролюндан америк улус 60 чылдарның төнчүзүнде кээп шагзырап, туруп эгелээн» болуп турар. «Бистер маадырлар чок дайынга кириишкеш, Вьетнамга хол-буттарывысты дужаттырыпкан бис. Бистиң улус дайындан шуут харыксырапкан, ооң даржылгазы боостаага четкен». Президентиниң миниип чугаалааны-биле алырга, дайын болза американнарның аразынга «башкаланыышкынныг сагыш-сеткилди» күштелдирген болгаш олар «Каттышкан Штаттар мырынай эгезинден тура-ла Мурнуу-Чөөн Азия-биле холбашпас ужурлуг турган» деп санап турарлар. Индий-Кыдатта дайын дээрге, «билип алыры дыка берге ындыг айтырыг-дыр. Оон аңгыда американнар бистиң амгы иштики айтырыгларывысче шыңгыы кичээнгейни салып турарлар...»—деп, Р. Никсон чугаалаан.

Кажан американнар «эрткен чүүлдерни долгандыр көрүп, ядыыларның, кара кештиг, индей кижилерниң, ак кештиглерниң аразында ядыыларның, наркотиктерни ажыглап турар уругларның айтырыын, хоорайларда казанактарны, долгандыр турар чүүлдерниң хирлениишкинин эскерип көргенде, оларның: «бистер дайындан доп-дораан үнер болгаш чүгле боттарывыстың чуртувус иштинде тус айтырыгларны шиитпирлээр ужурлуг бис» деп чугаалап турарын президент сагындырган.

Америк улустуң ол күзел-бодалдарынга удурланыштыр Р. Никсон бодунуң интервьюзунга ооң чазаа Никсоннуң доктриназы хевирлиг тургускан мурнундагы-ла угланыышкынын үргүлчүлээр апаар деп база катап бадыткаан. Ону президент «АКШ-тың делегейге политиктиг ролюн күш дөгеп турган хевээр арттырарының доктриназы» деп адаан. АКШ болза, чер-ле болганда харыысалгадан ойталаар дээр күзел чок — деп, америк президент медеглээн.— Бистиң харыысалгавыс чүгле боттарывыстың дививис-биле кызыгаарланмайн, харын-даа Европаны, Чоокку Чөөн чүктү, Мурнуу-Чөөн Азияны, Чөөн Азияны-даа, өске-даа хөй-хөй районнарны хаара тудуп турар».

Вашингтон моон-даа соңгаар Индий-Кыдатта агрессиязын уламчылаар. Израильдиң Чоокку Чөөн чүкте агрессчи политиказын деткиир, НАТО-ну быжыглаар болгаш Барыын Европада «бодунуң шериглериниң санын кызырбас» деп чүве президентиниң медеглелинден билдинип турар.

Р. Никсон кандыг-ла бир «совет кыжанныышкын» дугайында хоозун чүүлге сылдап алгаш, чепсегленишкинни эндере бүдүрерин уламчылаары, ракета-ядролуг чепсекти улгаттырары, шериг-агаар болгаш шериг-далай күштерин улам күштелдирери чугула деп чугаалаан. «Чижээлээрге, Латин Америка ышкаш ындыг районнарга бистиң роль ойнаарывыска дузалаар күчүлүг аңаа флотка бүзүрээр мен»—деп, президент чугаалаан.

Луис Корваланның медеглели

САНТЬЯГО. (СЭТА). Вальпарансо хоорайга болган парлалга конференциязынга Чилиниң Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Луис Корвалан чүве чугаалаан. Сальвадор Альенденин чазааның ажыл-чорудулгазы хамыктың мурнунда чили ажылчы чоннарның амыдыралын экижидеринче, акша үнезиниң чокталырын болгаш өртектерниң өзүлдезин соксадырынче, ажыл чокталыр чорукту узуткаарынче угланган деп, Луис Корвалан чугаалаан.

Ынчаарга барыын үзелдиг күштер Улусчу чаңгыс эп блоктуң программазын күүседирин чазакка шаптыктаарын оралдашпышаан, дерзии, өлүрүкчү болгаш нүгүлдүг кампанияны калбарткан. Реакция хамыктың мурнунда Коммунистиг партияга, күрүне аппаратында ооң кадрларынга согуушкунну таварыштырарын оралдажып турар деп, ол демдеглээн.

Луис Корвалан чили коммунистерни, чурттуң бүгү депшилгелиг күштерин серемчилелче, реакцияның чимзенишкиннеринге удур демиселче кыйгырган.

И. Гандиниң медеглели

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның премьер-министри Индира Ганди парламентиге хуусаа бетинде болган соңгулдага Индий национал конгресс партияның чедиишкинин «чоннуң тиилелгези»-дир дээн.

Башкарыкчы партияның кежигүннериниң индий найысылалга болган митингизинге премьер-министр Индира Ганди чүве чугаалаан. Партияга калбак деткимчени көргүскен аныяктарның ролюн ол онзалап демдеглээн. Соңгулдага Индий национал конгресс партияның чедиишкини боттуг социал-экономиктиг чаартылгаларның программазын боттандырарынга делгем орукту ажыдып турар дээрзин Индира Ганди демдеглээн.

END THE INDOCHINA WAR!

Чурт иштинде «өске үзел-бодалдыг кижилерге» удур демисел дугайында чугаа болу бээрге, полицияның, Истелгениң федеральдыг бюрозунуң болгаш АКШ-тың шериг разведказының аразынга харылзаа дыка сырый апаар. Кандыг-ла бир чылдагаан-биле Вашингтоннуң эрге-чагыргазының политиказын хүлээп көрбес хамаатыларны ындыг кижилерге хамаарыштырып турар. Үстүнде айыткан органнарның эргезинде эң-не сайзыраңгай үн бижиир болгаш дыңнаар херекселдер, дыка ырак черден чурукка тырттырар аппараттар дээш өске-даа чүүлдер бар.

(СОЛУННАРДАН).

Удурланыкчылар чыскаалда: «Индий-Кыдатта дайынны соксадыр»—деп, бижип алган чорлар.

«Америк «Дейли Уорлд» солундан алган карикатура.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Ойтур шаап турар

РИМ. (СЭТА). Итали социал шимчээшкин дээр организациядан дуржок идегеттер боттарының кемниг үүлгедиглерин үүлгедип, студентилерже, ажылчыннарже, демократтыг хөй-ниитиниң төлээлекчилеринче халдап турар.

База бир чөңгээзиниң үезинде неофашистер Римде кинематография институдунуң, телевидение төвүнүң болгаш оптика приборлар бүдүрүлгезиниң ажылдакчыларынче халдаан. Ындыг болза-даа ажылчыннарның, студентилерниң болгаш телевидение төвүнүң ажылдакчыларының сырый каттыштырган хаделиишкиннериниң ачызында неофашистерни-даа база «аныяк Италия» дээр кедергей барыын үзелдиг организацияның аңаа чедип келген кежигүннерин-даа тарадыр сывырган.

Чурттуң янзы-бүрү хоорайларында неофашисчи дээрбечилерниң дерзии үүлгедиглериниң дендеп барганынга холбаштыр демократтыг хөй-ниити удурланыышкын кампаниязын калбартырып үргүлчүлеп турар. Пиза хоорайга школаларның бүгү өөреникчилери антифашистиг күчүлүг чыскаалды организастаан. Олар дерзии идегеттерниң халдаашкыннарын соксадырынче эрге-чагыргаларны кыйгырган лозуңнарны болгаш транспаранттыларны тудуп алгаш, хоорайның кудумчулары-биле эрткен.

Сардинияның Альгеро хоорайынга чөөн үзелдиг партияларның болгаш организацияларның төлээлекчилери «доктаамал ажылдаар антифашистиг комитетти» тургузарын шиитпирлээн. Римниң бир районунда бүгү антифашистиг партиялар «демократтыг хосталгаларны камгалаар болгаш хөгжүдер талазы-биле каттышкан антифашистиг комитетти» организастаарын эгелээн.

БОЛГАШ РЕВОЛЮСТУГ РОССИЯ

ажылчын солуннуң медээлерин ёзугаар алырга, Коммунаның 89 орус киржикчизин шаажылакчылар хинчектеп өлүрген болуп турар.

Россияның бодунуң мурнакчы хөй-ниитизи Коммунаны улуг сонуургал болгаш кичээнгейлиг хумагалал-биле көрген. Демократтыг солуннар болгаш журналдар — «Отечественные записи», «Дело», «Искра», «Неделя» — Парижке болган революция дугайында публицистикалыг болгаш литературлуг чогаалдарны үндүргүлээн. Оларның авторлары сураглыг литераторлар Николай Михайловский, Петр Боборыкин, Глеб Успенский, Дмитрий Минаев болгаш өскелер-даа версаль чазактың араатанзыг чоруунуң дугайында киленнээшкин-биле бижип, контрреволюстуг «маадырларны» кыжырып шоотканнар.

Коммуна дугайында бодунуң бодалын болгаш ону Россияда ниитилел шимчээшкини-биле холбаштырарын номчукчуларга дыңнадырын Михаил Салтыков-Щедрин 1871 чылдың чайынында оралдашкан. Ынчалза-даа ооң очерктерин цензура эрттирбейн барган. 1871 чылдың пролетар революциязының орус киржикчизиниң овур-хевирин алээн сөөлзүреди Николай Чернышевский «Хаяаның кызаңнааштары» деп төндүрбээн романынга тургускан.

Орус шүлүкчү Николай Некрасов Париж Коммуназынга «Шын дээш өлгеннер, шыпшың бардылар» деп шүлүүн тураскааткан. Ол шүлүүнге шүлүкчү версаль шаажылакчыларны «ханга пөкпээн каарганнар», «каргыштыг шулбустар» деп киленнеп сойгалаан.

Орустуң революстуг шимчээшкининиң хөгжүлдезинге Коммуна улуг салдарны чедирген. Орус революсчулар, ылаңгыя Николай Кибальчич, Вера Засулич болгаш өскелер-даа Коммунаның дуржулгазын кичээнгейлиг өөренип көрген. Оон ынай кандыг оруктап чорууруң шилиг алырынга оларның дыка хөйүнге Парижке болган болуушкуннар дузалаан. Революсчу народник Осип Аптекман мынчап бижээн: «Ийе ындыг, шиитпир тывылган-дыр. Ам дадагалзаашкын-даа, чайгылыышкын-даа турбас. Арыг сеткич-хөөн аныяктарны шыва алды... Чон-биле туттунчур, ол-ла!».

База бир народник Александр Лукашевич 1871 чыл дугайында мынчаар сактып чугаалаан: «Күчүлүг улуг демиселдин чалгыы эгелээн... чаныш чок хөделир... Интернационалчы пролетариаттың күчүлүг «аңгы талазы-биле» патриотизми бисте сиңникти, ынчанмайн, ооң-биле кады версальчыларны сагыш-сеткиливистиң ханызындан көөр хөңнүвүс чок турган».

«Париж Коммуназының көстүп келгени-биле орус социализм бодунуң хөгжүлдезиниң тергиидекчи чадазынче кирген, азы кабинеттерге олурар чоруктан болгаш бичии хурал-суглаа кылырындан көдээлерже болгаш мастерскаяларже үнгүлээн» деп, сураглыг революсчу болгаш чогаалчы Сергей Степняк-Кравчинский бижээн.

Чамдык таварылгаларда народниктер тараачыннар ортузунга агитация чорударынга Коммунаның үндүрген кыйгырыгларын ажыглап турган.

Карл Маркстың «Францияга хамааты дайыны» деп ажылында Коммунаның алыс утказын тайылбырлаан база ооң алдагдалдарын анализтеп көргүскен. Ол номну 1871 чылда Швейцарияга орус дылче очулдурган. Ол ышкаш Россияга литография аргазы-биле каш-даа удаа үндүрген. Ол кайгамчык чогаалды ажылчын бөлгүмнерге өөренип турган.

Коммунаның аштырыышкыны орус революсчуларны ундаратпаан. Чижээ, 1875 чылда март он сестиң чылынга тураскааткан чүүлүнге Петр Лавров мынчаар бижээн: «Пролетариаттың чаза тевиишкининиң чалбыыжы кайдал? Ол улам-на чалбыышталып тур, банкыларның болгаш биржаларның..., парламентилерниң болгаш министерстволарның адаанче улам-на хөрлээлеп кирип тур... Ол аштап-түрээн кижи бүрүзүнде кыптыгып тур... Самдар ажылчынның олче ыыт-дааш чок кайгап алгаш олурары байларның байыр-найыр бүрүзүнче бодунуң дылчыгаштарын уштуп тур. Ол чалбыышты хөмүрертир өжүрер чүве чогун байлар база билирлер... Чеже кижи октуг боонуң айыылындан өлбээнил деп, ынчалза-даа өлген кижи бүрүзүн солаан чаа демиселчилер өзүп турар... Парижтиң өзалааш кварталдарының бажыңнарының серилериниң кырындан бичии уруглар безин аваларының сөстеринден Коммунаның күчүлүг сүрлүүн катаптап тур».

Париж Коммуназы болза, 70 чылдарда Россияга тыптып эгелээн ажылчын шимчээшкининге үлегер-чижек болган. Ооң төөгүзүн болгаш ажыл-чорудулгазын «Ажылчыннарның мурнуу-российский эвилелиниң» киржикчилери 1875 чылда өөренип турган. Коммунаның салдары орус ажылчыннарның Соңгу чүк Эвилелиниң программазында барын шинчилекчилер демдеглеп турар.

1878 чылдың март 18-те Коммунаның оюн демдеглээринге алдар болдуруп чыылдырган Одессаның ажылчыннарының митингизи шуут-ла мынчаар медеглээн: «Одессаның ажылчыннары француз ажылчыннар силерге бодунуң акы-дуңма чалбыыштыг байырын чедирип тур. 1871 чылда ону чедип алыр дээш Парижтиң баррикадаларынга силерниң хөй-хөй акыларыңар, угбаларыңар, адаларыңар, оолдарыңар, кыстарыңар болгаш өңнүктериңер амы-тынын берген ол улуг сорулганы чедип алыр дээш бодувустуң төрээн черивисте ажылдап тур бис».

Коммунаның төөгүзүн болгаш ооң дуржулгазын орус большевиктер кичээнгейлиг өөренип көрген. Марксизмниң хөгжүлдезинге, делегейниң ажылчын шимчээшкининге 1871 чылдың пролетар революциязының төөгүлүг ужур-дузазын В. И. Ленинниң «Карл Маркстың өөредииниң төөгүлүг салым-чолу», «Коммунаның өөредии», «Коммунаның тураскаалы» деп чүүлдеринде кончуг тодаргай көргүскен.

Коммунарларның херээниң эң дээре салгакчылары болгаш уламчылакчылары орус революсчулар-ленинчилер болганын төөгү көргүскен. Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле Россияның ажылчын аңгызы күш-ажылчы тараачыннар-биле эвилелдежип алгаш, буржуазияның болгаш помещиктерниң эрге-чагыргазын кезээ мөңгеде дүжүр октаан, делегейде баштайгы Социалистиг күрүнени тургускан.

Феликс РЯБОВ,

төөгү эртемнериниң кандидады.

Парижтиң соонда дарый Коммуналарны Лионга болгаш Марсельге база тургускан, ынчалза-даа олар каш-ла хонук дургузунда бактаап турган.

ЧУРУКТА: Коммунаның плакат-чуруу (чурукчу Молок). «Лионнуң Коммуназы Парижтиң Коммуназынче хол сунуп тур».

(К. МАРКСТЫҢ болгаш Ф. ЭНГЕЛЬСТИҢ музейиниң фондузундан).

(СЭТА-ның фотохрониказы).

„ШЫННЫҢ"
КОНКУРУЗУНГА

Очрак турлагда

ОЧЕРК

I.

Төгерик кара карактыг, долбанналган кызыл чаактыг, шилгедек мага-боттуг аныяк уруг улуг-ла ак хойну дөңгүг-ле кезик кирр кыргааш, ооң чанында дерин чоттунуп турда, кыдырыктапчак кара карактыг, кырлаң думчуктуг, арганзымаар кара оол семдер сарыг хойну күдүктей аарак көдүрүп эккелгеш, уругнун брезент чадыынын бир ужунта ужур каггаш, хүлүй берген.

— Кандаай оол сен, өске чер тыппаан чүве ышкаш!— деп, кыс хыйлангаш, үрелик, аптеттинмээн хачызын чөгени-чөгени сегирип алган. Эр «дүүрээн бот, дүңгүрленген баш» дээнзиг, шуудунга кирип, кыргааш кирипкен. Ийи-үш минута-даа четпээнде, хойну бир чартыынче аңдара каапкаш, саадавайн-даа доозупкан, оон база бирээзин хүлүп алган. Кожазы демги уруг ам-даа чадашкан, дер-бузу шаалаан, ыятканы арнындан-на илдең турарын көргеш, хорадатпазын бодап, эвилең үн-биле:

— Каям, хачың!—дээн. Оозу сеңээ чүү хамааныл дээнзиг, олче тоомча чок хыйыртап көргеш, хачызын ындыг-ла туражок сунган. Оол алгаш, боданмайн-даа, электриниг хачыны чаза ээргеш, дөңмээниң кырынга але-хере туткулааш, эптепкеш, баштай боду кыргааш, дедир эгиткеш:—Ам кандыг эвес, шенеп көрем— диген.

Хачы хылырткайнып-ла эгелээн. «Кыргып билир-дир, хачызы багай, аңаа шугулдаан-дыр эвеспе!» деп, эр боданган.

Чаңгыс черге ынчалдыр үр-ле кады кыргып келгеннер. Үш кодан арлып үнүп турда, диңмирээшкинниг чаъс кудуп келген. Кыргыырын соңгаарлаткан. Ийи-чаңгыс чугаа солушканындан кыргыкчылар боттарының дугайында мындыг чүүлдү билип алганнар: оолду Саша, уругну Зоя дээр. Ийилдирзиниң хары чажыт. Кайызы-даа хой кадарып, ада-иелеринге дузалажып турар. Аалдарының аразы чүгле ийи кырлаң ажылдыр — кажан-даа ужуражып болур. Кол-ла чүве—оларның аразында орук ажыттынган, даартагы хүнден эгелээш, ол черинге кады ажылдаарын дугуржуп алганнар.

Кыргылда шыкпарлыг чорда, ында ажылдап турар аныяктар ортузунга мындыг кожамык нептерей берген:

Бо-ла турган Кыргы-ла хем
Борам оъттаар чери болзун.
Бо-ла чыткан Борбак-Арыг
Болчаг кылыр черим болзун.

Дараазында чайын, база-ла кыргылда дооступ турда, ук ырны Саша биле Зоя кады чогааткан деп чүве билдине берген. Ынчап чоруй, ол-ла Борбак-Арыгта оларның кудазы дүшкен чүве-дир.

II.

Ынчан, 1966 чылдың күскээр кыжын, ийи коъш арга дег, сырый кара чаак салдыг Серен ашак ак өөн, хоочун кыштаан, азыраан малын уругларынга хүлээдип берип ора, кенни үне бээр аразында Сашага мынча деп чагаан:

— Ада кырыыр — оглу салгаар чүве болгай. Мен-даа назыдап бардым. Дыңнап ал, оглум! Шаанда шагда болза, силер ышкаш элээди уругларны албадап туруп өглеп каарга, олары сайзанактап ойнай бергеш, мал-маганын таваан карарты ышкынныпкан болур дижир чүве. Ол шаг ам ыраан. Ам үе-даа, кижилер-даа чаа. Ынчаанмыже, сагыындырайн: Командир кудавыстың уруу бо кенниивис-биле силер баштай билчип тура, ийи аалдың хоюн каттыштыргаш, шүүт үндүрген чериңер база-ла бар. Ол-даа харын, ындыг-ла ыйнаан. Ам боттарыңар бир өг-бүле болганыңарда, бүгү-ле харысалга силерде! Баштаар черге дугурушканывыс ёзугаар бо коданның кол ээзи ам сен-сен, оглум. Мен-даа база кайын көжээ болуп олуруп бээр деп мен. Кадаржыр, харагалзаарым албан. Мал малдап деп чүл ол? Хар-хөртүкке хөмдүре часкаш безин, коданындан чарылбаан коммунист Салчак Одай-оолду сагын. Чер, дээр аразы көзүлбес шуурганныгда хою-биле кады кактыргаш, кара чааскаан черниң-черинге хонгаш, адыр дуюглуг хураган безин оскунмаан бригадир Доңгак Калдарны утпа. Келир чымыштыг амыдыралыңар бо олурган өдээвистен эгелеп турар-дыр. Кандыг ийик, че? Бүгү-ле дөрт чүктен келген хат-шуурганны бо-ла кыштаавыс баштай уткуп алыр — тос халаптың аскында бис дээрзин бода. Кижиниң сөөгүн төрээн агаар-бойдузу быжыктырар чүве, оглум.

Адазының ол сөстери, карманында комсомол биледи, чаа туткан өг-бүлезиниң аталдары, чер-чурттуң аактыг, дошкун бойдузу Сашага кандыг-ла бир эгээртинмес улуг харыысалганы онаап турган.

Бичежек бажың чанынга чаа ак өг немешкен соонда, ында арги, ынчалза-даа үлегерлиг кажаага чаңгыс аай чүзүннүг эвес үстүнген 270 баш төрүүр хой үнүп-кирип, ону бирде Саша, чамдыкта Зоя, чок болза Серен ашак боду үдеп чоруур болу берген.

Кадар, өлең, бүрү холумактыг, чайын кескен сигенин шагда-ла эккеп кажаалааш, ыяк базырып алза-даа, адашкыларга ол ам-даа эвээш ышкаш болган. Кажааның хат кагар талаларын кылаар дыдык чок кылдыр сыксыш, кырын ширик-биле базырып, довурактааш, чүгле ортузунга улуг ойбак арттырып алган турда: «Шыяада, ам-на белен болдуңар бе!» дээнзиг, хар калбак-калбаа-биле хөме базырып, хат-шуурган улуп, чалданган хөртүк дээрге кажаа, бажың, өг ханазы-биле деңнежир чыгап турган.

Халап-биле демисел чидиглелген. Малдыыр, хүүрек холдарда кирип, кажаа-хораа аскында оваалаңган харны хүнүң-не ырадыр октап, өг-оранын баганалап, өртеп, машина оруун дүвү хөмээнде эм, дус, сула, чарба, одаар ыяш даш дээш, адашкылар кыштаг биле суур аразынга чеже катап аргываан чүве дээр!

Хат-шуурган-биле чаржалаштыр хой база төрүп эгелээн. Баштай ийи-чаңгыстап турза-турза, чоорту түлүктей берген. Шуурган бирде намдап, бирде күштелип, чамдыкта кажаадан мал хамаанчок, өгден кижи безин үнери берге хүннер, дүннер эртип турган. Малдың утланыр бажын эм кадарчы эвес, а шуурган тодарадыр хире апарган. Ыжык ой-чиктерге апаар дээрге, оът-сигенни хөртүк базып каапкан, шөлче углаарга, ында үргүлчү-ле дүвү —мал дораан-на кактыра бээр, кырже чеңгээн херээ-даа чок: айгадаң, хат-шуурган оруу—мал-даа, кижи-даа шыдашпас. Тургузур азыраар дээрге, байгыгла курлап алганы бар-чок сигенниң ынча көвей мал ийи-үш-даа хүн чедирбейн чыткаш, арылдырыптар, ооң соонда төрүдери-биле үзүп алган хойларны, доруга берген хураганнарны чүнүң-биле чемгерер боор?

Адашкылар кажарлап турган: хаттың кээр уун доктаамал хайгааравышаан, биче-ле сеп кадында коданны бирде бир угже, бирде өске угже сүрүп, шуурган күштелип кээрге, ыжык черже аткаарлап, намдай бээрге катап-ла бурунгаарлап, шак ынчалдыр одар дескинип турза-турза, мал мүн-не хырнын дүптеп ап четтигиптер. Аңаа немештир түлүктеп оолдай берген кодан кадарчыларны базым санай шүүдедип турган. Бир хой төрүп четтикпээнде, өскези чыдыннап келир. Дүвү-шуурган кадында хураганын чылгадып, эмиг алзып чыдар чай кайда боор, баштайгызын савалап алгаш, өскезин манап орда, дараазында база бирээ көстүп келир. Инчеэкке сыңышпайн баарга, хойлап, ачазы биле дуңмазы — кулаа кадыг Миша аалче удур-ла алчып-селчип дажыглаар. Ажылдаа чымышты-ла.

Боозу улгады берген хойну оъдун күстен тура-ла камнап келгени, ак шөлге кадарар планын хат-шуурган бузуп каан ужурунда, Саша хоюн каш хүн улай ыжык эдерти кадарып келген, ам бо кадыр мээс арнында эккелгени ол. Бектеви берген дүңгүш көк хойдан карак салбайн хүнзээн, ам шуут ызырты маташ орупканда, хою артындан хойдута берген. Хая кээрге, сугдан чап-чаа-ла ушта шелипкен мезил ышкаш, ылбыргай кара чүве дырбаңнавышаан, чүглүп орган. Хураган! Улуг-ла сарыг хой ооң сөөртүнүп баткан изин чыдырган, иштиги доганайнып, чоруй хар чип, оранып кел чорда, кадарчы олчазын дозуп алган. Саша коданын бөле дайгыргаш, хүннүң олчазын чүъктээш, сарыг хоюн эдерткипшаан, додарлыг кара сескиирге тонунуң эдээ эстеп, бөргүнүң халбаңы далбаңайнып, кыштагже ээпкен.

Хаваанда калдар-калдар черлер тыптып, элээн аартап кел чыдарын барымдаалааш, бээ, кенни Зояның хой соондан кылаштаарын шагда-ла шыңгыызы-биле хоруп каан. Оозу аар-саар ажылга чардыгып чаңчыга берген. Алды ханалыг, ак брезент шывыглыг, баштары кылаңнаан демир орунnарлыг, аптаралыг, улгүүрлүг, ширтек чадыглыг, радиоприёмниктиг, календарь, шактыг... бо үениң өөнүң бүгү-ле арыг-шевери, шимелдези, амданныг белеткээн аъш-чеми нургулайында-ла Зоядан хамааржыр.

Төрүдери-биле ап калган хойларны, хураганнарны сигеннедип, суггарар, эртен, кежээ оларны тывыштырып эмзирер, иелери тоттурбастарын чагыштырар, хураганын хозар хойларны алзыр—ажыл-ла хөй. Ылаңгыя сөөлгүзү дыка шүүттүг: шак-шагы-биле тоот палап кээрге, чүве-даа бүтпес. Арга-ла херек, хураганның кожалайынга дус ургаш чылгадыр, ынчан чамдык хойлар чүгле кужурзурааның хандырып алыр, дус-биле кады төлүнүң дүгүн бээп чулуп чий бээр, харын-даа бир ак дүңгүш хой хураганының кудуруунуң огун үзе соп чиптипкенин Зоя утпас.

С. МОЛДУРГА.
(Улаанчылыг).

Съездиден съездиге чедир

ЧОНГА БАРААН БОЛГАН ЭКРАН

Партияның XXIV съездизиниң бүдүүзүнде совет кинематографистер ажыл-чорудулгазын түңнеп, чаа сорулгаларны салып алган. СЭТА-ның корреспондентизи **Е. Хорева ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Кинематография талазы-биле Комитеттиң даргазы А. В. Романов-биле** беседалашкан. Эрткен беш чылдың онзагай чүүлдерин аңаа чугаалаан.

Совет социалистиг күрүнени тургузарының талазы-биле маадырлыг чорук болгаш кандаар-даа аажок улуг ажыл-чорудулганы уран-чечен кинолениниананың **«Ленин Польшада», «Лениниң чүрээ», «Ленин шынчызы», «Июль алды», «Кремльдиң курантылары»** ышкаш кинолардан көрүп болур. Улуг баштыңчының намдары болган, 12 фильмден тургустунган эртем-документалдыг кинолениниананы кылып доосkан.

— Совет кинематографистер эрткен беш чылда боттарының чогаалдарында кандыг теманы илереткеннерил?

Коммунистиг тургузуушкунуң темазы, чаа кижиниң хевирлеттингени, амыдыралдың совет овур-хевири — кол тема ол. Совет аажы-чаңның кол шынарларын илередип турар кижиниң амыдыралын болгаш ажыл-чорудулгазын фильмнерде көргүскен. Совет кижилерниң туруштуг, быжыг мөзү-шынарларын **«Дарга», «Директор», «Журналист», «Хөл кыдыынга», «Онза комиссар», «Журавушка», «Херээженнер», «Плющихада үш терек»** дээш өске-даа кинолардан көрген бис.

Бистиң ниитилелдиң келир үедеги тургузукчулары —өзүп олурар салгалдың мировоззрениезиниң хевирлеттингенин элээн хөй кинолар көргүскен. Оларның аразындан **«Понедельникке чедир чурттаалы», «Виктор Чернышёвтуң үш хонуу», «Бистиң соңгаларывыста чырык», «Ынакшааннар»** деп фильмнерни адап болур. Мооң-биле чергелештир база бир мындыг онзагай кинону адап болур. Ук кинонуң ады **«Кижи өлүрген деп буруудатырганнар»** дээн. Эргиниң артынышкыны, арагалаашкын, угаан-сарыыл чок чорук-биле бистиң ниитилелдиң демиселин ында хандыр көргүскен.

Төөгү-революстуг болгаш шериг-патриоттуг теманы бистиң кинематографистеривис оюн эртпээн. Чурттуң бүгү-ле киностудиялары Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет улустуң маадырлыг чоруун илереткен киноларны тургускулаан болгаш моон соңгаар планнап-даа турар. Ындыг чогаалдарга **«Хостаашкын»** деп киноэпопеяны хамаарыштырар бис. Баштайгы ийи фильмни бистиң чуртувуста болгаш даштыкыда бедии-биле үнелээн. **«Кол согуушкунуң угланыы»** деп үшкү кино удавас үнүп эгелээр.

«Щит болгаш хылыш», «Солдаттың адазы», «Өлүг сезон», «Кадайлар тергиидели», «Сатурниче орук» болгаш **«Сатурннуң төнчүзү», «Марианна», «Күштүг соруктуглар»** деп кинодарда совет патриоттарның маадырлыг овур-хевирлери илереттинген.

Орус болгаш даштыкы классиктериниң чогаалдарын кино кылдыр тургускан. **«Дайын болгаш тайбың», «Карамазов алышкылар», «Анна Каренина», «Гамлет»** болгаш өске-даа фильмнерни сөөлгү чылдарның чедиишкинниг ажылдары деп санап турар бис.

Эртем-популярлыг болгаш документалдыг киноларның аразында **«Чехословакия, шылгалдаларның чылы», «Тайфуннуң көружү», «Чарлаттынмаан дайын», «Лаостуң хүннери болгаш дүннери»** деп фильмнер көскү черни ээлей берген.

Барыын чурттарның экранының багай салдары-биле демиселди совет кинематографистер чорудуп келген. Ынчалза-даа барык-ла студия бүрүзүнде ортумак чергениң, харын-даа кошкак кинолар бары айтыр апаар.

— Чаа беш чылдың чоокку үезинде чогаадыкчы планнар дугайын чугаалап көрүңерем?

— СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларының телевидениеде уран чүүлдүң бүгү-ле хевирлерин — ооң иштинде кино уран чүүлүн сайзырадырын чугаалап турар. Кинотеатрлар, түрүм кинолар четкилерин хөгжүдери көрдүнген. Чурттуң киностудиялары чыл бүрү долу метражтыг 130 уран-чечен кинону база хөй санныг кыска метражтыг болгаш телефильмнерни үндүрер. Бистиң чуртувуска бир чылда көрүкчүлериниң саны удавас 5 миллиард кижи чедер.

Чүгле сан эвес, харын шынар талазы-биле өзүлдени манап турар бис. Партияның съездизин ажыттынар үеде **«Мария, менди-ле бе!» «Полынин-биле болган таварылга», «Кезээ мөңгениң төлээлери» «Россияның чүрээ», «Аннаның аас-кежии»** дээш өске-даа фильмнерни көрүкчүлерге бараалгадыр.

Школачылар янзы-бүрү машина, кедээ ажыл-агый техниказын башкарарынга-даа өөренип, ооң хевир-дүрүзүн кылырынга-даа чүткүлдүг. Туранның № 2 школазының өөреникчилери дуржулгалыг башкы **Владимир Иванович КОСТЕНКОНУҢ** удуртулгазы-биле уруглар техниктиг чогаадылга бөлгүмүнде улуг сонуургал-биле кичээлдеп, оңгар казар машина, мелиорация ажылынга херегләэр трактор, ракета салып үндүрер тургузугнуң македин кылып, өөреникчилерниң бо чылгы делгелгезинге киржир дээш белеткенип турар.

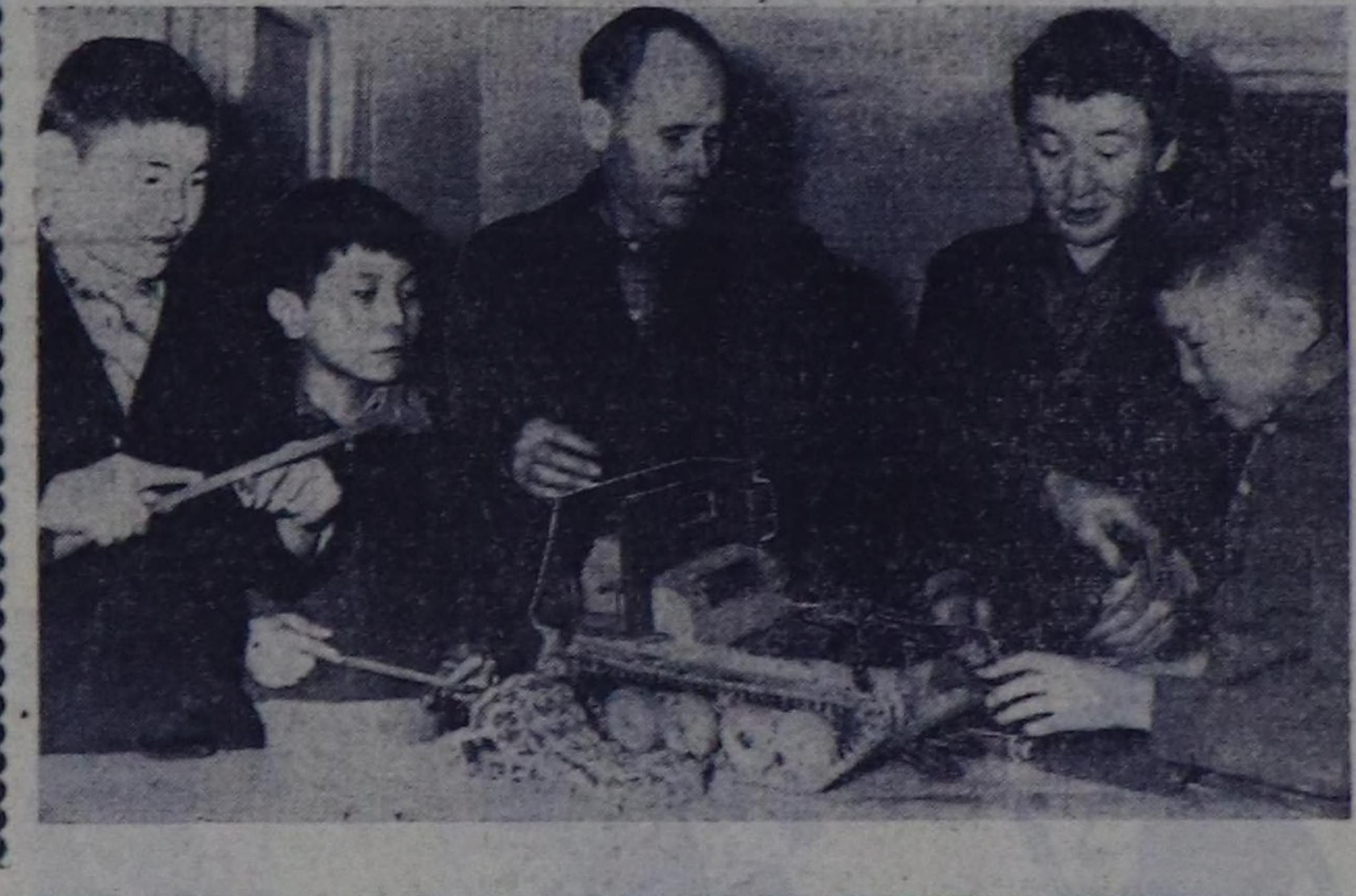

ЧУРУКТА: 7—8 класстың өөреникчилери Дамба Хүрең-оол, Ховалыг биле Ширин-оол Валералар, Володя Байкара башкызы В. Костенко-биле трактор македин эптеп турлар.

А. СОКУРОВТУҢ фотозу.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАРТ 13-ТЕ
МОСКВАДАН

12.00—Сөөлгү медээлер. 12.05—Улусчу телеуниверситет. Эртем болгаш техника факультеди. **«Бүдүрүлгени дериг херекселдер-биле хандырары болгаш автоматчыдары».** 12.45—Культура факультеди. **«Театрның классиктиг салгалы». Даштыкыда театр».** Дамчыдылга. 13.30—**«Ыры бистиң өңнүүвүс».** Концерт. 14.15—Школа назыны четпээннерге болгаш кудуку класстарның өөреникчилеринге. **«Кел, тоол».** 14.45—В. Медведев—**«Баранкин, кижи боол көрем».** Телешии. 15.45—Эфирде—**«Чалыы назын». «Че бе, кыстар».** Самолёттуң борт-удекчилериниң конкурузу. 17.15—**«Партияның планы—бүгү улустуң планы».** 17.30—Кинопанорама.

КЫЗЫЛДАН

19.00—Уругларга дириг чуруктарлыг фильм. 19.10—**«Үүлгедикчи».** Уран-чечен фильм.

МОСКВАДАН

20.30—Сөөлгү медээлер. 20.50—**«Дириг амытаннар делегейи».** 21.45—21.55—Чапсар. 21.55—**«Пушкинге».** Бөлүк дамчыдылганың түңнели. 22.40—**«Силерниң шуптуңарга музыка».** Концертте ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Биеша. 23.55—01.00—Б. Лавренев—**«Хат».** Телешии.

АГААР

Бөгүн республикага болгаш Кызылга шокар булуттаар, хар чагбас, хат кошкак болур.

Агаарның температуразы барыын районнарга 5—10, өскелеринге 12—17, Кызылга 13—15 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

● Музей ● музей ● музей ●

БАШТАЙГЫ КОСМОНАВКА ТУРАСКААТКАН

КАЛУГА. (СЭТА). Космонавтика төөгүзүнүң К. Э. Циолковский аттыг күрүне музейинге барганнарның кичээнгейин ында чаа делгиир хаара тудуп турар. Ону 1961 чылдың апрельде сылдыстарже баштайгы орукту изээн Юрий Гагаринге тураскааткан.

Сиилип тургаш каастаан улуг самбырада — октаргайның хайгыылчызының овур-хевирин көргүскен скульптуралыг портрет. Ооң адаанда Гагаринниң: «Бистиң амыдырывыс сөөлгү тынышка чедир Совет Төрээн чуртка бердинген»—дээн, сөстерин бижээн.

Музейниң делгиирлеринде салган фотографиялар, номнар болгаш өске-даа материалдар делегейде баштайгы космонавтың амыдырал-чуртталгазының болгаш эртем талазы-биле улуг эрес-маадырлыг чоруунуң дугайын чугаалап турар. Планеталар аразының ужудуушкунунуң гениалдыг теоретиги К. Э. Циолковскийниң чурттап болгаш ажылдап турганы Ока хемде эрте-бурун орус хоорайга Ю. А. Гагаринниң чорааныңдугайын тускай төөгүп бижээн. Орта аңаа Калуганың хүндүлүг аалчызы деп атты тывыскан.

ДЭЭРБЕДЕ

Шауляй хоорайның чоогунда, Бране Янкуте аттыг колхозта, чуруп-ла каанзыг чараш кожагар кырында эрги хат дээрбези бар. Ооң аар дээрбе даштары чүс чыл хире үр үе дургузунда долганып келген. Амгы үениң дээрбе-заводтары тыптып келирге, эрги дээрбе уттундурган. Ооң бажыңының серизи ирип оюлгаш, хүртү чалгыннары хажыгылай берген.

Ындыг тургаш, ол дээрбе чоокта чаа катап «диргип» келген. Дээрбеде далган дээрбелээр ажыл-иш музейи тургустунган. Бажыңын чаарткаш, бүгү аян-шинчизин бижээнде дег кылып каан. Хүртү чалгыннары, дээрбе даштары база-ла долганып турар апарган.

Муң чыл мурнунда ажыглаттынып чораан дээрбе техниказын ол музейден көрүп ап болур. Олар — чевен бүдүштүг чууртkуушкар биле согааштар, хол-биле хөделдирер дээрбе. Ук дериглерни бурунгу суур турган черден казып тыпкан. Ында бурунгу деңзи, арай орай үеде тывылган ыяш хемчээл дериглери, далган, тараа кадагалаар кылдыр ыяш уннарындан чазап, саваңдан өрүп каан доскаар-жыгаштар, дээрбе даштары септээр херекселдер бар.

Литваның автоматтыг чаа дээрбе-заводтарын келгеннерге көргүзүп бээр чуруктар делгеттинген.

В. МАЙЖЮС.
(СЭТА-ның корр),
ШАУЛЯЙ.
(Литва ССР).

ЧУКОТКАДА

МАГАДАН. (СЭТА-ның корр. Е. ДЕНИСОВ). Берингово далайның эриинде Лорино суурда чурт шинчилелиниң Чукоткада эң-не баштайгы колхоз музейи ажыттынган. Эң кыдыкы Соңгу чүктүң чурттакчыларының культуразының болгаш амыдыралының төөгүзүнүң дугайында, ук чартык ортулуктуң дириг амытаннарының база үнүштериниң дугайында чугаалап турар хөй санныг делгиирлерни ында чыгган.

Ивижилерниң амгы хүннериниң дугайын тоожуп турар көргүзүглерни хөй-ниитижи чурт шинчээчилери тургусканнар.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

МАРТ 13-ТЕ

Политчырыдыышкын бажыңынга хүндүс 11 шакта **хоорайның ада-иелер конференциязы болур. «Өөреникчилерниң бот-кижизидилгезинге ада-иелерниң ролю»** деп темага чугаалажыышкын, арга-дуржулга солчулгазы болур. Конференцияның төнчүзүнде «Хоорай романызы» деп чаа уран-чечен кино болур.

Хоорайның культура бажыңнарынга **дыштанылга кежээлери** кежээ 20 шакта эгелээр.

Суббота хүнүнүң онзагай болуушкуннарының бирээзи—**өөредилге черлериниң спартакиадазы.** Хүндүс 11 шакта «Хүреш» стадионга коньки маргылдаазы эгелээр. 13 шактан эгелеп ипподромга хаак маргылдаазы болур. Хоорайның күш-культура комитеди хоорайның бирги чери дээш ийиги болгаш үшкү разрядчыларның маргылдаазын хүндүс 11 шактан эгелеп организастаар.

МАРТ 14-ТЕ

Ол-ла кежээ 20 шакта хоорайның культура бажыңнарынга дыштанылга кежээлери эгелээр.

«Хүреш» стадионга **школачыларның коньки маргылдаазы** 11 шакта эгелээр. Ипподромда хаак баазазынга **хаак эстафетазы** база-ла 11 шакта эгелээр. Субботада эгелээн шыдыраа маргылдаазы бөгүн база үргүлчүлээр.

Субботада болгаш воскресеньеде **«Чалыы назын»** деп эстрада коллективиниң концерттери болур.

Парктың болгаш «Тайга» станциязының хаак баазалары ажылдаар.

Бир хар иштинде уругнуң чемгерилгези

Чаа сүт-биле багай хандыртынган, сүт кухнялары чок, а ол ышкаш сүттү ырак черден сөөртүп алыр черлерге эмиг эмер уругларны холушкак болгаш кылымал чемнер-биле немей чемгерерин организастаары берге болуп турар. Ол таварылгаларда үлетпүрнүң бүдүрүп үндүрүп турары кадырган сүт болгаш консервилээн продуктуларны уруглар чеминге ажыглаары таарымчалыг.

Ада-иелер дараазында чүүлдерни билип алыры ажыктыг:

КАДЫРГАН СҮТТЕН аңаа сүттү катап тургузар. ол дугайында кадырган сүт порошокту 1:7 деңхемчээлдиг суг-биле ээлдирер. 1 стакан (200,0) сүттү кылып алыр дизе, бир столовая омаажы (үстүнде) болгаш бир шай омаажы сүт порошокту салыр.

Сүт порошокту баштай хөй эвес сугта ээлдирер. Ынчаарда ол холуксааны сметана хевирлиг болгуже чедир булгаар, оон дараазында сугну куткаш, үргүлчү булгап тургаш, хайындырар.

Кадырган сүт холуксааларын (В-рис, В-сула, В-кырлыг-кара) лаазаларның даштында бижээн сүмелерни ёзугаар белеткээр.

Кадырган ажыг сүт продуктуларны ажыглаарының мурнунда дораан-на хайындырган сугга ээлдир булгаар. Сугнун изиин хайындырган сүттүүнден биче-ле ажыг (35—40 градус) болур ужурлуг. Ол холуксааларны хайындырып болбас. Бир стакан (200 гр.) простоквашаны азы осцидофильдя алырынга бир столовая омаажы ишти кургаг порошок негеттинер.

Крупа далганының (рис, кырлыг-кара, сула) хайындырыын, сүт холуксааларын болгаш кашаны белеткээринге ажыглап турар. 200, 0,5 хуу кашаны белеткээринге бир шай омаажы, 10 хуу кашаны белеткээринге 2 шай омаажы ишти далганны каар. (Далганны хайнып турар сүтче бысканай чажар болгаш соксаал чокка булгап тургаш, 3—5 минутада хайындырар). Кадырган сиропту болгаш саржагны хайындырган кашага холуур.

Кадырган сүт кашаларын амдан шынары бедик болгаш чаа сүттү белеткеп тургаш, чемгерер ол-ла назылыг уругларны немей чемгереринге ажыглап болур. 200,05 хуу кашаны белеткээринге 2 столовая омаажы, 10 хуу кашаны белеткээринге үш чартык столовая омаажы ишти порошокту каар болгаш соксаал чокка булгап тургаш, стакан иштиниң дөрттүң бир кезиин чылыг сугну кудар. Ооң соонда хайынгыжеге чедир булгап хайындырар болгаш ооң үргүлчүлээри 20 минута болур.

Консервилээн соктарны, натура соктар-биле бир дөмей, уругларга чемненген соонда бээр (чартык шай омаажының иштинден эгелеп бээр).

Бүдүн чартык айлыг уругларга яблоко, виноград, инек-караа соктарны, 3 болгаш 3 чартык айлыг уругларга слива, вишня, томат, абрикос, морковь, малина соктарны ижиртир.

Пюрени тускай чем кылдыр бээр азы кашага немээр.

Чаа чем бүрүзүн бээри-биле бир дөмей консервилээн пюрени бээрин хүнде 1—2 шай омаажының иштинден эгелээш чоорту, неделя дургузунда хүнде 100—150 грамм чедирер. Запордан аараан уругларга кара сливадан кылган пюрени хүнде 2-ден 4 шай омаажы иштин бээрин сүмелеп турар. Ынчалза-даа ону уругларның назынындан хамаарыштыр бээр херек (хүнде ийи удаа бергени дээре). Консервилерниң ийи-үш хевирлерин каттыштырары ажыктыг (морковь кабачки-яблоко, оларның деңнеп, чем хоолузу бир дең болган турар ужурлуг). Ынчаарда чемниң шынарын болгаш амданын бедидип турар.

Консервилээн ногаа болгаш эът-ногаа мүннерни уругларның чиир чеминиң рационунга киирерин чаа продуктулардан белеткээри ышкаш ол-ла хуусаааларда чорудар.

Рахиттээн уругларга баарлыг мүнну кылымал чем-биле немей чемгерип турар үезинде безин 5 айлыындан эгелеп берип болур.

Мүн-пюрени ажыглаарының мурнунда хайынгыже чедир үргүлчү булгаар херек.

Вегетариан ногаа мүннерни гарнир кылдыр ажыглап болур, ынчаарда мүнну сугга холаан херээ чок, а чүгле суг лаазазынга чылыдар. (Консервилиг лаазаны чылыг суглуг кастрюльдун иштинге салгаш, отка тип каар, сугну хайындырар, консервилиг лаазаны изиг сугга салырын сүмелевейн турар, чүге дээрге, шил лааза бусту берип болур магат чок.) Эрте назылыг уругларга витамин препараттарны чимис сироптарга витаминнерни немевишаан белеткээр болгаш уругларның чемин витаминчидеринге ажыглап турар.

Поливитамин солод экстрактының 6—8 айлыындан эгелеп бээрин сүмелеп турар. Ону натуралыг хевир-биле азы хүнде 2 шай омаажының иштин чем-биле кады берип болур.

Кадырган пиво дрожжилерин бир хар чедир назылыг уругларга хүнде 10,0 (2 шай омаажы иштин) бээр. 5—15 грамм чигирлиг эргежок чугула саныг дрожжилерни холуур болгаш белен чемге немээр.

Какаолуг А биле Д витамин препарадын 6—8 айлыг уругларга хүнде 1 шай омаажының иштин бээрин сүмелеп турар.

Виноград сироптуг А биле Д витамин препараттарны 6 айлыг уругларга хүнде 1 шай омаажының иштиң бээрин сүмелеп турар.

Поливитамин шоколадты чылдан өрү назылыг уругларга хүнде 10 грамм хире деңзилиг ийи бичии шоколадты чемненген соонда берип болур.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ
САНИТАР-
ЧЫРЫДЫЫШКЫН
БАЖЫҢЫ.

ОЙНААШКЫНГА КИРЖИҢЕР!

1971 чылдың март 30-де Горький хоорайга Күрүнениң 3 хуулуг иштики ойнаашкынныг чээлизиниң талазы-биле 38-ки ойнаашкын тиражы болур.

Тиражка 310.200 ойнаашкын таваржыр, ооң иштинде:

Ойнаашкынның хемчээли	Ойнаашкын саны	Ойнаашкынның түңү (рубль-биле)
5000 рубль	66	330.000
2500 рубль	165	412.500
1000 рубль	660	660.000
500 рубль	3597	1.798.500
100 рубль	24750	2.475.000
40 рубль	280962	11.238.480
Шупту	310.200	
Ойнаашкынның ниити түңү		16.914.480

Ынчангаш ойнаашкынның сес тиражын чыл бүрүде февраль 15-те, март 30-де, май 15-те, июнь 30-де, август 15-те, сентябрь 30-де, ноябрь 15-те болгаш декабрь 30-де чорудуп турар.

Чээшкинниң облигацияларының талазы-биле ойнаашкын тираж санында ковудеп турар, чүге дизе, тиражтарга кирер ойнаашкыннарның саны чээли хуусаазының төнчүзүнге чедир өскерилбес, а ойнаашкынга таварышкан облигациялар дараазындагы тиражтарга киришпес.

Чээшкинниң облигацияларын ажаалга кассаларындан хостуу-биле садып база хүлээп ап турар.

Чээшкинниң облигацияларын садып алыңар!

Ойнаашкын тиражтарынга киржиңер!

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

КИНО

МАРТ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Мюнхен, 25 чыл эрткенде» — хроника залынга 14.30, «Дошкунну томаартканы» (1-ги, 2-ги кезектери) 9.30, 11.50, 14.10, 16.30, 18.50, 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Александр Невский» 9.40, 11.40, 13.40, 15.40, хроника сеансызы—«Сегиржип алышкынга чиилээр» 17, «Дээрги Никто» 19.20, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Старт-ла старт»—хроника 14.35, «Баштайгы ынакшылдың хоорайы» 15.35, 20.55, «Кыстарның бирээзи» 17.25, 19.10 шактарда.

«ВОСТОК» «Шыргай арыгларның кокпалары-биле» 15.40, «Яла» 16.50, 18.40, 20.30 шактара.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизинин 35-24, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизинин 37-13, культура килдизинин 23-54, кедээ ажыл-агый килдизинин 21-47, үлетпүр килдизинин 22-64, чагаа база совет тургузуг килдизинин 41-27, информация килдизинин 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргаңда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

ТЫВА АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1.). ТС—26005.